

2. สมาชิกขององค์การการค้าโลกอาจเรียกร้องผ่าน WTO ให้มีการพิจารณากฎหมายฉบับใดของประเทศสมาชิก หากเชื่อได้ว่ากฎระเบียบนั้นจะทำให้ประเทศสมาชิกที่เรียกร้องนั้นเสียผลประโยชน์ที่ควรจะได้รับจากกฎเกณฑ์ใหม่ทางการค้า ทั้งนี้รวมถึงกฎหมายใด ๆ ที่กำหนดมาตรฐานสูงเกินมาตรฐานสากลที่ WTO ยอมรับ ยกเว้นรัฐบาลที่ถูกตั้งข้อเรียกร้องสามารถพิสูจน์ให้กรรมการของ WTO พิจารณาตามข้อยกเว้น ซึ่งมีจำนวนจำกัดจนเป็นที่พอใจ มิฉะนั้นประเทศนั้นจะต้องแก้ไขกฎหมายของประเทศให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากลที่ต่ำกว่า หรือถูกปรับเป็นเงินตราต่างประเทศตลอดไป หรือถูกคว่ำบาตรทางการค้า (อภิชัย พันธเสน (แปล) 2542: 228-229)

ปัญหาของข้อตกลงร่วมกันขององค์การการค้าโลกนั้นอยู่ที่การตีความ และการปฏิบัติของประเทศที่พัฒนาแล้วซึ่งมีอำนาจต่อรองสูงกว่า และในทางปฏิบัติ ก็ไม่อาจจะถูกแข่งขันทางการค้าได้ เช่น ประเทศไทย ไม่อาจจะไปแข่งขันอเมริกาได้ แม้ว่าอเมริกาจะสั่งห้ามผลไม้ไทยเข้าไปขายในอเมริกา ในขณะที่เดียวกัน ประเทศกำลังพัฒนาที่ไม่สามารถอาศัยข้อตกลง หรือข้อยกเว้นที่เป็นประโยชน์ต่อตนขึ้นมาใช้เพราะอาจจะถูกตอบโต้ทางการค้า หรือถูกปิดกั้นทางการค้าได้ นอกจากนี้ ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายยังขาดทั้งผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายระหว่างประเทศ และทุนสนับสนุนในการเจรจาอีกด้วย (ยกเว้นแต่เพียงอินเดีย)

มีงานวิจัยและรายงานมากมายที่ได้ค้นคว้าถึงการเลือกปฏิบัติ และการใช้ข้อบังคับขององค์การการค้าโลกเป็นเครื่องมืออ้างความได้เปรียบทางการค้า มาตั้งแต่การเจรจาทุกรอบจนถึงทุกวันนี้ ในงานวิจัยนี้จะยกมาเป็นตัวอย่างเพียงกรณีที่สำคัญ ๆ เท่านั้น หลักการของการค้าเสรีขององค์การการค้าโลก เมื่อนำมาปฏิบัติแล้ว เป็นเพียงการค้าเสรีของการสั่งเข้าของประเทศกำลังพัฒนา (Import liberalization) มิใช่ การค้าเสรีในการส่งออก (Export liberalization) เพราะประเทศพัฒนาแล้วมีมาตรการกีดกัน ปกป้องและปิดกั้น (Safeguard) ทางการค้ามากมาย

ยังมีข้อตกลงที่จะมีต่อสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในประเทศกำลังพัฒนาอย่างรุนแรงคือ ข้อตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า (TRIPs)

Jayati Ghosh ในบทความเรื่อง Rules of International Economic Integration and Human Rights กล่าวว่า “ในบรรดาข้อตกลงภายใต้การเจรจาการค้ารอบ Uruguay ข้อตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า หรือ TRIPs เป็นข้อตกลงที่จำเป็นต้องมีการ

ทบทวนอย่างยิ่ง" (Ghosh 2000) เหตุผลคือปัญหาที่จะเกิดขึ้นและความห่วงกังวลของประเทศกำลังพัฒนา

TRIPs เป็นข้อตกลงที่คุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ในประเทศสมาชิก WTO ทุกประเทศ และขีดขวางการผลิตสินค้าเลียนแบบ ข้อตกลง TRIPs มี 7 ภาค รวม 73 ข้อ ที่สำคัญคือใน 3 ภาคแรก ซึ่งว่าด้วยบทบัญญัติทั่วไปและหลักการพื้นฐาน มาตรฐานเกี่ยวกับการมีไว้ ขอบเขต และการใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา และภาคที่สามการบังคับใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา

จากประมาณการที่ได้มีการทำไว้ชี้ว่า ประมาณร้อยละ 90 ของสิทธิบัตรในผลผลิตและเทคโนโลยีทั่วโลก และร้อยละ 80 ของสิทธิบัตรและเทคโนโลยีในประเทศกำลังพัฒนา เป็นของบรรษัทข้ามชาติ ที่มีแนวโน้มว่าจะใช้สิทธิบัตรในผลผลิตเป็นเครื่องมือบีบคั้นแข่งขัน หากมองในแง่สิทธิมนุษยชน ไม่ว่าจะเป็นวิธีการที่ TRIPs ถูกจัดทำขึ้น หรือวิธีการดำเนินงาน จะเห็นผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมค่อนข้างชัดเจน หากมองในภาพกว้าง ข้อตกลงดังกล่าวมีผล อย่างสูงถึง "สิทธิในความรู้และการรับรู้" อันนำมาซึ่งปัญหาสำคัญในแนวความคิดของ "ทรัพย์สินทางปัญญาของเอกชน" ซึ่งยังไม่ได้รับการแก้ไข ประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ในเรื่องการพัฒนาเทคโนโลยี อะไรคือทิศทางของเทคโนโลยี มันควรถูกกำหนดโดยความต้องการของสังคมโดยทั่วไป หรือความเป็นไปได้ของผลประโยชน์ของเอกชนที่อาจตั้งอยู่บนฐานของรูปแบบในการกระจายรายได้ เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่าจะมีการวิจัยและการพัฒนาในสาขาที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในระยะยาว และมีผลตอบแทนทางสังคมสูง นอกจากคำถามดังกล่าวแล้ว ประเด็นของการถ่ายทอดเทคโนโลยีระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนาก็ยังไม่ชัดเจนเช่นกัน ความไม่ชัดเจนดังกล่าวมีความเชื่อมโยงในเรื่องของสิทธิ ทั้งของปัจเจกและชุมชนก็คือ

- การเข้าถึงเทคโนโลยีของประชาชนที่อยู่ในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา
- ประเด็นเกี่ยวกับโครงสร้างทางตลาด เนื่องจากข้อตกลงเอื้ออำนวยสิทธิในการผูกขาดแก่ผู้ถือลิขสิทธิ์
- สิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน และความเป็นไปได้ในการปล้นภูมิปัญญาเหล่านั้น

การศึกษาสถานะและสภาวะปัจจุบันของสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมที่เสนอให้เห็น สามารถชี้ได้ชัดเจนประการหนึ่งว่า การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดในโลกาภิวัตน์ คือกระบวนการพัฒนาของเศรษฐกิจเสรีและผลกระทบของระบบเศรษฐกิจซึ่งประเทศต่าง ๆ เป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลก แต่ในระบบ “เสรี” นั้น เป็น “เสรี(ภาพ)” ที่เกือบไม่มีขอบเขตของภาคเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรษัทข้ามชาติ ในขณะที่ขอบเขต อำนาจ และบทบาทของรัฐถูกลดลง การเปลี่ยนแปลงโดยผ่านการค้า การลงทุนและการไหลของทุนอาจก่อให้เกิดโอกาสใหม่ ๆ แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้ชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ทั่วโลกขาดความมั่นคงมากขึ้น การเคลื่อนย้ายอย่างเสรีข้ามขอบเขตดินแดนมีผลอย่างสูงต่อความสามารถของสังคมในการต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานในดินแดนของประเทศตน ความสามารถที่ถูกลดทอนด้วยเหตุผลที่รัฐบาลเรียกว่า “เพื่อการพัฒนา” ในภาวะเช่นนี้ สิทธิมนุษยชนโดยเฉพาะสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมกำลังถูกคุกคาม

บทที่ 8

บทสรุป

เศรษฐกิจเสรี สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม กับสิทธิชุมชน และทางออกของสังคมไทย

จะเห็นได้ว่า การสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นจุดเริ่มต้นของ “การแผ่ขยาย” ของทั้งแนวคิดเศรษฐกิจเสรีและสิทธิมนุษยชน เศรษฐกิจเสรีที่ชะงักงันไปชั่วขณะในระหว่างสงครามโลกทั้งสองครั้งได้รับการฟื้นฟูอย่างเข้มข้น โดยมีสถาบันการเงินระหว่างประเทศ อย่าง กองทุนการเงินระหว่างประเทศและธนาคารโลก และสหรัฐอเมริกาเป็นหัวหอก ส่วนหนึ่งโดยผ่านทางกฎกติกาทางการเงิน ภายใต้ Bretton Woods การค้าและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ และส่วนหนึ่งโดยผ่านทางโครงการความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและวิชาการ (และความช่วยเหลือทางทหาร) และการขยายอำนาจอิทธิพลทางทหารและทางการเมืองของมหาอำนาจทุนนิยม (ซึ่งนำโดยสหรัฐอเมริกา) ส่วนสิทธิมนุษยชนนั้น การรับรองปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน เมื่อปลายปี 1948 ถือเป็นก้าวหนึ่งในความก้าวหน้าอย่างเชื่องช้าไปสู่การปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในระดับสากล

เมื่อเศรษฐกิจเสรีทุนนิยมได้ขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว จนกลายเป็น “กระแสครอบโลก” “สาระ” ของสิทธิมนุษยชนก็ค่อย ๆ เปลี่ยนไป สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมที่นักคิดแนวสังคมนิยมพยายามเรียกร้องมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 มีความสำคัญมากขึ้น เมื่อผลของเศรษฐกิจเสรีไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียม วิกฤตหนี้สิน ความหายนะของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ส่งผลกระทบต่อสิทธิมนุษยชนประเภทนี้มากขึ้น ถึงตอนนี้ ความขัดแย้งในแนวความคิดที่ว่า สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นสิทธิมนุษยชนที่แท้จริงหรือไม่ดูจะลดความสำคัญลง องค์การต่างๆ รวมทั้งองค์การภายใต้สหประชาชาติบางองค์กร กลายเป็นแนวร่วมทั้งโดยอ้อมและโดยตรงของขบวนการต้านกระแสเศรษฐกิจเสรีทุนนิยม เมื่อประเด็นปัญหาการละเมิดสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมกลายเป็นประเด็นถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง ทั้งในเวทีระดับโลก ระดับภูมิภาค และระดับประเทศ

สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมในฐานะสิทธิมนุษยชน : สิ่งที่เราต้องพิจารณา

“เราจะถือเป็นความสำเร็จที่แท้จริงและถาวรได้อย่างไร หากเราช่วยชีวิตมนุษย์ไว้จากการถูกทรมาน เพียงเพื่อปล่อยให้เขาตายด้วยความอดอยากหรือด้วยความโหดร้ายซึ่งสามารถ

ป้องกันได้ เพียงแค่เรามีเจตจำนงฯ และมาตรการที่เหมาะสม" (Eide & Rosas อ้างใน Eide, Krause & Rosas (Eds.) 1995: 19) ข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นว่า สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม (รวมถึงสิทธิทางวัฒนธรรม) เป็นสิทธิที่ไม่อาจแบ่งแยกได้จากสิทธิทางการเมืองและสิทธิพลเมือง สิทธิมนุษยชนที่ได้รับการรับรองในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และเป็นที่ยอมรับของทุกประเทศทั่วโลก รวมถึงกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางการเมืองและสิทธิพลเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights) และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) ซึ่งรวมเรียกว่า Bill of Human Rights คือกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และเครื่องมือทางกฎหมายระหว่างประเทศที่ได้รับการพัฒนาขึ้นอีกหลายฉบับในเวลาต่อมา ต่างก็ให้การรับรองสิทธิมนุษยชนทั้งสองประเภท และเน้นย้ำถึงหลักการแบ่งแยกไม่ได้ (indivisibility) อย่างชัดเจน

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนซึ่งมีอยู่ 30 ข้อ กล่าวถึงสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมโดยตรง 7 ข้อ คือ ข้อที่ 17 รับรองสิทธิในทรัพย์สิน ทั้งในฐานะปัจเจกและทรัพย์สินร่วมกัน ข้อ 21 วรรค 2 รับรองสิทธิในการเข้าถึงบริการของรัฐ และข้อ 22 ถึงข้อ 26 รับรองสิทธิในสวัสดิการสังคม สิทธิในการทำงาน การเลือกงานทำ การมีสภาพการทำงานที่เหมาะสม และการได้รับการคุ้มครองจากการว่างงาน การได้รับค่าจ้างที่เท่าเทียมกันสำหรับงานประเภทเดียวกัน มีค่าตอบแทนเพียงพอแก่การยังชีพของตนเองและครอบครัวอย่างมีศักดิ์ศรี และสิทธิในการก่อตั้งและเข้าร่วมในสหภาพแรงงานเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน ในข้อ 22 ของปฏิญญาฯ รับรองสิทธิของทุกคนที่จะมีวันพักผ่อน มีชั่วโมงการทำงาน (Working hours) ที่เหมาะสม และสิทธิที่จะมีวันหยุดโดยได้รับค่าจ้าง ในขณะที่ข้อ 24 รับรองสิทธิของทุกคนที่จะมีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีและเหมาะสม คือ มีอาหาร ที่อยู่อาศัย เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม การได้รับการรักษาพยาบาลและบริการสาธารณสุขที่จำเป็น รวมถึงสิทธิที่จะได้รับการประกันสวัสดิการในเวลาว่างงาน เจ็บป่วย ทุพพลภาพ เมื่อต้องหย่าร้าง/แยกทาง หรือเมื่อถึงวัยชรา หรือเมื่ออยู่ในภาวะที่นอกเหนือการควบคุมของตน นอกจากนั้น ยังรับรองสิทธิของแม่และเด็กที่จะได้รับการดูแลช่วยเหลือ ทั้งนี้ ไม่ว่าเด็กคนนั้นจะเกิดจากการสมรสอย่างถูกต้องตามกฎหมายหรือเป็นลูกนอกสมรส ก็จะต้องได้รับการคุ้มครองทางสังคม ในข้อ 26 ได้ให้การรับรองสิทธิในการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาภาคบังคับ และเน้นว่าการศึกษจะต้องมุ่งไปที่การพัฒนานุคลิกภาพและทัศนคติที่จะนำไปสู่การเคารพสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน รวมถึงการสร้างความเข้าใจระหว่างคนในสังคมโดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างใด ๆ

นอกจากสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งปรากฏในปฏิญญาสากลฯ จนถึงข้อ 26 ดังกล่าวแล้ว ข้อ 27 ของปฏิญญาฯ ยังรับรองสิทธิทางวัฒนธรรม และการร่วมได้รับประโยชน์จากความก้าวหน้าทางวิชาการและวิทยาศาสตร์ รวมถึงสิทธิในการได้รับการคุ้มครองผลประโยชน์ที่เกิดจากความก้าวหน้าดังกล่าวด้วย สิทธิประเภทนี้ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในปฏิญญาสากลฯ ซึ่งไม่ถือว่าเป็นกฎหมายที่มีข้อผูกพันระหว่างประเทศ ได้รับการรับรองอย่างชัดเจนในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกฎหมายที่ผูกพันประเทศภาคี และมีผลบังคับเมื่อปี 1976

หากมองในแง่กฎหมายและพันธกรณีระหว่างประเทศ "สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติก่อนสิทธิทางการเมืองและสิทธิพลเมืองเสียอีก ข้อเท็จจริงที่ว่า ปลายศตวรรษที่ 19 มีการเรียกร้องในระดับนานาชาติให้ร่วมมือกันเพื่อปรับปรุงสภาพการทำงานในประเทศ" (Eide & Rosas อ้างใน Eide, Krause & Rosas (Eds.) 1995: 27) ปี 1900 นักบริหารและนักวิชาการได้ร่วมกันก่อตั้งสมาคมนานาชาติเพื่อการคุ้มครองทางกฎหมายสำหรับแรงงาน (International Association for the Legal Protection of Workers) โดยมีสำนักงานที่ Basel ประเทศเบลเยียม หลังจากนั้น ได้มีการประชุมกันหลายครั้ง เพื่อเรียกร้องให้นานาชาติรับรองอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองแรงงาน แต่สงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้ความพยายามดังกล่าวหยุดชะงักไป อย่างไรก็ตาม เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลงในปี 1919 องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organisation – ILO) ก็ได้รับการจัดตั้งขึ้น เพื่อดูแลสิทธิของแรงงานและมาตรการทำงานทั่วโลก

แรงผลักดันให้มีการรับรองสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมในกฎหมายระหว่างประเทศน่าจะมีอิทธิพลจาก Franklin D. Roosevelt ประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกาในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อเขาเสนอแนวคิดเสรีภาพ 4 ประการ หนึ่งในจำนวนนั้นคือ เสรีภาพจากความต้องการ (Freedom from want) ซึ่ง Roosevelt เน้นย้ำอีกหลายครั้ง ในปี 1944 เขาเรียกร้องให้นานาชาติยอมรับกฎบัตรว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ (Economic Bill of Rights) Roosevelt กล่าวว่า "ขณะนี้เราเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงความเป็นจริงแล้วว่า เสรีภาพของปัจเจกแต่ละคนไม่อาจมีได้ หากปราศจากความมั่นคงทางเศรษฐกิจและเอกราช มนุษย์ที่ยังขาดแคลนสิ่งจำเป็นในชีวิต ไม่อาจเป็นเสรีชนได้ คนที่หิวโหยและไม่มียานทำงานก็รังแต่จะเป็นเครื่องมือที่ก่อให้เกิดเผด็จการ" (Alston ใน Eide & Rosas อ้างใน Eide, Krause & Rosas (Eds.) 1995: 29) สิ่งที่น่าสังเกตคือ Roosevelt กล่าวสุนทรพจน์ก่อนที่ประเทศต่าง ๆ จำนวนมากจะได้รับเอกราช ดังนั้น เขาจึงเน้นที่เอกราชด้วย และข้อน่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ แม้ว่าผู้นำสหรัฐอเมริกาอย่าง Roosevelt จะเรียก

ร้องให้ทั่วโลกเห็นความสำคัญของสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม แต่ปรากฏว่าจนบัดนี้สหรัฐอเมริกา ก็ยังปฏิเสธที่จะลงนามและให้สัตยาบันกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และคัดค้านปฏิญญาว่าด้วยสิทธิในการพัฒนา

นอกเหนือจากปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่รับรองสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมแล้ว สิทธิดังกล่าวยังได้รับการรับรองอย่างกว้างขวางในกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิมนุษยชนอื่นๆ เช่น ในอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก และอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการกีดกันทางเชื้อชาติ เป็นต้น

หากพิจารณาถึงสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงสิทธิทางวัฒนธรรมที่ได้รับการรับรองตามกฎหมายระหว่างประเทศ เราจะเห็นความเชื่อมโยงขององค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ โดยที่องค์ประกอบเหล่านั้นเชื่อมโยงกับสิทธิทางการเมืองและสิทธิพลเมืองด้วย องค์ประกอบดังกล่าวได้แก่ (1) สิทธิทางสังคม ซึ่งหมายถึง สิทธิที่จะมีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดี การที่จะมีสิทธิดังกล่าวได้ อย่างน้อยทุกคนจะต้องมีสิทธิที่จะมีสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต คือ มีอาหารเพียงพอและครบถ้วน มีเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม มีที่อยู่อาศัย และการรักษาพยาบาล สิทธิที่สัมพันธ์กับสิทธิดังกล่าวอย่างใกล้ชิดคือ (2) สิทธิของครอบครัวที่จะได้รับความช่วยเหลือ และการที่จะมีสิทธิทางสังคมได้ (3) สิทธิทางเศรษฐกิจมีความจำเป็นอย่างยิ่ง สิทธิดังกล่าวได้แก่ สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในการทำงาน และสิทธิที่จะได้รับการประกันทางสังคม

สิทธิทางเศรษฐกิจเองมีหน้าที่ 2 ประการ ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ ในเรื่องสิทธิในทรัพย์สิน ประการแรก สิทธินี้เป็นพื้นฐานในการประกันสิทธิที่จะมีความเป็นอยู่ที่ดี อีกประการหนึ่งคือ เป็นพื้นฐานของอิสระ ซึ่งหมายถึงเสรีภาพ ประเด็นสิทธิในทรัพย์สินได้รับการอธิบายอย่างชัดเจนในงานของ John Locke และนักคิดอื่น ๆ บางคน ในช่วงนั้นแนวความคิดดังกล่าวเกิดขึ้นเพื่อต่อต้านลัทธิฟิวดัล (Feudalism) ซึ่งการครอบครองที่ดินและทรัพยากรอื่น ๆ ขึ้นอยู่กับระบบสายการบังคับบัญชา (hierarchy) ซึ่งก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมและการฟุ้งเฟ้อ ดังนั้น สิทธิในทรัพย์สินจึงกลายเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการเรียกร้องเพื่อเสรีภาพและความเสมอภาคในระยะแรกๆ แต่ข้อเท็จจริงทั้งในอดีตและปัจจุบันทำให้เห็นว่า โดยทั่วไปทุกคนไม่ได้มีสิทธิในทรัพย์สินอย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้น สิทธิในทรัพย์สินจึงต้องมีสิทธิอย่างน้อยอีก 2 ประการมาช่วยเสริม นั่นคือ สิทธิในการมีงานทำ ซึ่งทำให้เรามีรายได้ เพื่อเป็นหลักประกันของความเป็นอยู่ที่ดี และสิทธิในหลัก

ประกันทางสังคม (social security) เพื่อทดแทนสำหรับผู้ไม่มีรายได้เพียงพอทั้งจากทรัพย์สินและการทำงาน

เมื่อพิจารณาถึงสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ทั้งในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม อาจกล่าวได้ว่า อิทธิพลของบริบทในขณะร่างเอกสารทั้งสองฉบับมีสูงมาก และสะท้อนค่อนข้างชัดเจนในตัวเอกสารเอง อิทธิพลดังกล่าวคือ 1) เอกสารร่างขึ้นในบริบทของการพัฒนาอุตสาหกรรมและอิทธิพลของผู้แทนจากประเทศที่พัฒนาแล้ว ไม่ว่าจะพิจารณาจากข้อที่พูดถึงสิทธิในการทำงาน การได้พักผ่อน/หยุดงานโดยได้รับค่าจ้าง ซึ่งน้อยหนึ่งอาจไม่สามารถปรับใช้ได้ บริบทของประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้อยู่ในฐานะ "ลูกจ้าง" ในระบบ 2) เอกสารร่างขึ้นในขณะที่ประเทศต่าง ๆ ทั้งในเอเชีย แอฟริกา และละตินอเมริกายังตกอยู่ภายใต้อำนาจอาณานิคม มิติของเอกราช (independence) และการกำหนดอนาคตตนเอง (self-determination) ในความหมายของเอกราชจึงมีอยู่สูงมาก 3) และด้วยอิทธิพลของประเทศตะวันตก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว และมีแนวโน้มที่จะไม่ยอมรับว่าสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นสิทธิมนุษยชนนี้เอง ทำให้ภาษาที่ปรากฏอยู่ในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมเป็นภาษาที่ขาดความชัดเจน และขึ้นอยู่กับการตีความในหลายส่วน

มิใช่เพียงเรื่องของการใช้ภาษาที่ยังขึ้นอยู่กับการตีความ แต่มีเนื้อหาของสิทธิมนุษยชนบางประการที่ปรากฏอยู่ในตัวปฏิญญาสากลฯ และกติการะหว่างประเทศฯ ซึ่งยังเป็นปัญหาอยู่ และดูเหมือนจะเป็นปัญหาที่เห็นชัดขึ้นในช่วงที่กระแสโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจเสรีทุนนิยมแบบตลาดพุ่งขึ้นถึงจุดสูงสุด และเป็นที่มาของความขัดแย้ง ไม่เฉพาะภายในประเทศ แต่ในระดับระหว่างประเทศด้วย โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับสาระที่เกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สิน

ความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิในทรัพย์สินและสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมค่อนข้างจำกัด และอาจเป็นความสัมพันธ์ในเชิงขัดแย้งได้ คือในขณะที่การทำให้สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นจริงขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะต้องมีการกระจายทรัพย์สินและทรัพยากร แต่การมีสิทธิในทรัพย์สินหมายถึงจะต้องมีการคุ้มครองสิทธิที่จะได้มาซึ่งทรัพย์สิน ในกรณีนี้ การคุ้มครองสิทธิในการได้มาซึ่งทรัพย์สินอาจขัดแย้งกับการมีสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม เหมือนอย่างที่มีการสะสมทุนในระบบเศรษฐกิจเสรีนำมาซึ่งการขาดการกระจายทรัพย์สินและทรัพยากรอย่างเป็นธรรม ปัญหาดังกล่าวนี้อาจเกิดขึ้นและเกิดขึ้นในสถานการณ์จริงคือ มีความเข้าใจเพียงแค่ว่า

สิทธิในทรัพย์สินหมายถึงเพียงถึงปัจเจก สถาบันเอกชนจะต้องได้รับการประกันสิทธิในการได้มาซึ่งทรัพย์สิน เขาเหล่านั้นจะต้องได้รับการคุ้มครองจากการแทรกแซงที่ไม่ชอบธรรมโดยรัฐ แต่ความขัดแย้งนี้จะมีน้อยลง หากเราพิจารณาความหมายของสิทธิในทรัพย์สินให้กว้างขึ้น และในความหมายนี้ สิทธิในทรัพย์สินหมายถึงรวมถึงมาตรฐานการมีชีวิตที่ดีและอย่างมีศักดิ์ศรีของทุก ๆ คน ในความหมายนี้ สิทธิในทรัพย์สินจะไม่ขัดแย้งกับสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม แต่น่าเสียดายว่าคนส่วนใหญ่พอใจที่จะมองสิทธิในทรัพย์สินในความหมายอย่างแคบ

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้สิทธิในทรัพย์สินจะได้รับการรับรองในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน แต่ไม่ปรากฏอยู่ในกติการะหว่างประเทศฯ ทั้งสองฉบับ (แต่ในระดับภูมิภาค เช่น ใน American Convention on Human Rights และ African Charter of Human and Peoples' Rights สิทธิในทรัพย์สินได้รับการรับรอง) ข้อเท็จจริงดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สิทธิในทรัพย์สินยังเป็นเรื่องที่ไม่อาจตกลงกันได้ ในกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ประเทศตะวันตกซึ่งมีสหรัฐอเมริกาเป็นแกนนำ มีแนวโน้มที่จะเรียกร้องการคุ้มครองในสิทธิในทรัพย์สินอย่างจริงจัง ในขณะที่ประเทศในค่ายสังคมนิยมและประเทศกำลังพัฒนาต่างเน้นภาระทางสังคมของทรัพย์สิน ซึ่งยอมให้รัฐแทรกแซงในสิทธิในทรัพย์สินได้เพื่อผลประโยชน์สาธารณะ (ดูรายละเอียดใน General Assembly resolution 1803 (XVII) of 14 December ; General Assembly resolution 3201 (S-VI) of 1 May 1974 ; General Assembly resolution 3281 (XXIV) of 12 December 1974.)

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันในยุคของการเปิดเสรีทางการค้าและกฎกติกาเกี่ยวกับเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ทำให้สิทธิในทรัพย์สิน โดยเฉพาะสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property Rights) ได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมายระหว่างประเทศ/อนุสัญญาหลายฉบับที่ออกโดยองค์การทรัพย์สินทางปัญญาแห่งโลก (World Intellectual Property Organisation) รวมถึงอนุสัญญาหลายฉบับของ ILO ที่ครอบคลุมถึงสิทธิในทรัพย์สินในหลายแง่มุม ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในทรัพย์สินของสหภาพ หรือสิทธิในทรัพย์สินของคนงาน เป็นต้น

แม้ว่าเมื่อมองในแง่สิทธิมนุษยชน รัฐจะต้องคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สิน และจะต้องไม่แทรกแซงในสิทธิในทรัพย์สินของผู้ใด กับจะต้องปกป้องไม่ให้สิทธิในทรัพย์สินของผู้ใดถูกละเมิด แต่รัฐมีภาระหน้าที่มากกว่านั้น คือการที่จะทำให้ทุกคนสามารถมีสิทธิในทรัพย์สินที่จำเป็นต่อการมีชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี หากสิทธิในทรัพย์สินหมายถึงเพียงสิทธิที่จะเข้าถึงทรัพย์สินของผู้ที่อยู่ในฐานะที่จะได้มาซึ่งทรัพย์สินและได้รับการคุ้มครองจากการแทรกแซงของรัฐแล้ว ก็ไม่อาจเรียกได้ว่า

สิทธิในทรัพย์สินได้รับการคุ้มครองอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากเป็นการคุ้มครองที่ให้กับคนบางกลุ่ม บางคนเท่านั้น นั่นคือประเด็นปัญหาสำคัญของสิทธิในทรัพย์สินกับการทำให้สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละคนเป็นจริง

สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม กับสิทธิชุมชน

โดยทั่วไป โดยเฉพาะในโลกตะวันตกยังมีความเข้าใจว่า สิทธิมนุษยชนไม่ว่าจะเป็นสิทธิทางการเมือง สิทธิพลเมือง หรือสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมรวมถึงวัฒนธรรม เป็นสิทธิของปัจเจก โดยเฉพาะเมื่อกล่าวถึงสิทธิบางประการ เช่น สิทธิในความเสมอภาคทางกฎหมาย สิทธิในการเลือกตั้ง สิทธิในการศึกษา สิทธิในการทำงาน สิทธิในการได้รับบริการต่างๆ จากรัฐ ฯลฯ แต่หากพิจารณาอย่างถ่องแท้ สิทธิต่าง ๆ ดังกล่าวล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งสำหรับการมีสิทธิในมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดี สิทธิในการกำหนดอนาคตตนเอง และสิทธิในการพัฒนา ซึ่งมีลักษณะเป็นทั้งสิทธิของปัจเจกและสิทธิของกลุ่ม ซึ่งไม่อาจแยกได้จากสิทธิชุมชน

ดังนั้น การพิจารณาความเชื่อมโยงระหว่างสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมกับสิทธิชุมชน จึงมีพื้นฐานข้อเท็จจริงที่ควรพิจารณาบางประการ คือ

1. สิทธิร่วมกัน (collective rights) ซึ่งมีความหมายครอบคลุมถึงสิทธิชุมชน จะได้รับการเคารพ ปกป้อง และเป็นจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็ต่อเมื่อสิทธิต่าง ๆ ของปัจเจกได้รับการเคารพ คุ้มครอง และเป็นจริงขึ้นได้ ในทางกลับกัน สิทธิร่วมกันจะส่งเสริมให้สิทธิของปัจเจกได้รับการเคารพ ปกป้อง และบรรลุได้ ด้วยเหตุผลที่ว่าปัจเจกอยู่ในชุมชน/สังคม และเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน/สังคม ที่เสนอ แจมริก เรียกว่า person in community สิทธิของปัจเจกจึงมีความหมายยิ่งต่อสิทธิของชุมชน

2. การพัฒนาของปัจเจกแต่ละคนเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นยิ่งต่อการพัฒนาร่วมกันของชุมชนและสังคม การพัฒนาของปัจเจกเกิดขึ้นได้จากการมีมาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี (adequate standard of living) มาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีนี้ มิได้หมายถึงเพียงการมีสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรคเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับการเชื่อมโยงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจที่มากกว่านั้น เช่น สิทธิในการมีอาหารเพียงพอ มีความหมายไกลกว่าการมีอาหารในแต่ละมื้อครบถ้วน แต่หมายถึงการมีความมั่นคงทางอาหารที่แต่ละคนในฐานะปัจเจก หรือในฐานะชุมชนมีโอกาสและความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากร สิทธิดังกล่าวนี้เชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับสิทธิอื่น ๆ เช่น สิทธิในการมีงานทำ สิทธิในการมีสุขภาพอนามัยและการได้รับการบริการด้านสาธารณสุข รวมถึงสิทธิในการศึกษา สิทธิเหล่านี้มีความสำคัญในการพัฒนาสิ่งที่

เรียกว่าสมรรถนะแห่งสิทธิ หรือความสามารถในการใช้สิทธิ (มนุษยชน) อย่างมีประสิทธิภาพของปัจเจกแต่ละคน การที่สิทธิต่าง ๆ ดังกล่าวของคนไทยถูกละเมิดในกรณีที่ได้ชี้ให้เห็นในบทที่ 6 มีผลกระทบต่อสมรรถนะแห่งสิทธิของแต่ละคน ซึ่งมีผลถึงสมรรถนะแห่งสิทธิของชุมชนด้วย

3. อย่างไรก็ตาม สิทธิมนุษยชนในการมีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดี เพื่อให้สมรรถนะแห่งสิทธิได้รับการพัฒนา จำเป็นต้องมีสิ่งที่เรียกว่าสิทธิในการเป็นเจ้าของ (entitlement) ซึ่งหมายถึงความสามารถในการเรียกร้อง การปกป้องคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิต่าง ๆ ที่พึงมี แต่การใช้แนวทางสิทธิในการเป็นเจ้าของจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่มุ่งไปสู่แนวคิดที่ว่าใครเป็นเจ้าของอะไร การพัฒนาในประเทศไทย โดยเฉพาะนับแต่การมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา มีการเปลี่ยนสิทธิในการครอบครองเป็นเจ้าของหลายประการที่สำคัญยิ่งคือการเปลี่ยนสิทธิการครอบครองเป็นเจ้าของทรัพยากรและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเคยเป็นของประชาชนมาเป็นของรัฐ ประชาชนและชุมชนสูญเสียสิทธิดังกล่าวไป ในกระแสทุนนิยม ปัญหาสิทธิในการครอบครองเป็นเจ้าของและการจัดการมีความซับซ้อนมากขึ้น เมื่อรัฐเองก็ไม่อาจรักษาสหิทธิดังกล่าวไว้ได้ ในหลายส่วนต้องสูญเสียให้กับบริษัทข้ามชาติไป

การนำแนวทางสิทธิในการเป็นเจ้าของ (entitlement approach) มาใช้พิจารณาสหิทธิปัจเจกและสิทธิชุมชนมาใช้ ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างการวิเคราะห์ว่ากระบวนการพัฒนาต่าง ๆ มีผลถึงความสามารถของประชาชนในการควบคุมทรัพยากรหรือไม่ พื้นฐานของสิทธิครอบครองเป็นเจ้าของอยู่บนฐานของสิทธิอื่น ๆ โดยเฉพาะสิทธิในทรัพย์สิน และสิทธิในการทำงานและการมีงานทำ และสิทธิในการครอบครองเป็นเจ้าของที่มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องมีสิทธิที่จะเข้าถึงการศึกษา ประเด็นปัญหาคือ นอกจากคนส่วนใหญ่กลุ่มหนึ่งในประเทศไทยจะถูกละเมิดสิทธิในการศึกษาและการเข้าถึงการศึกษาอย่างเท่าเทียมกันแล้ว ผู้ที่สามารถเข้าถึงการศึกษาอย่างไม่อาจนำการศึกษามาพัฒนาศักยภาพแห่งสิทธิหลาย ๆ ทางได้ เนื่องจากการศึกษาถูกออกแบบเพื่อสนองตอบต่อความต้องการของเศรษฐกิจทุนนิยมมากกว่าการสนองความต้องการของชุมชน

4. ทั้งปัจเจกและชุมชนจำเป็นต้องมีสิทธิในการกำหนดอนาคตตนเอง (Right to Self-determination) ซึ่งเกี่ยวพันกับสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างแยกไม่ได้ การกำหนดอนาคตตนเอง (Self-determination) อาจพิจารณาได้ทั้งในระดับระหว่างประเทศและระดับประเทศ เมื่อพิจารณาดังกิดการระหว่างประเทศทั้งสองฉบับ ในส่วนที่เกี่ยวกับการกำหนดอนาคต

ตนเองอาจไม่มีความชัดเจนมากนัก อย่างไรก็ตาม “เมื่อกล่าวถึงการกำหนดอนาคตตนเอง มักมีมิติทางการเมืองอยู่ด้วย ซึ่งอาจหมายถึงเอกราช หลักการไม่แทรกแซงในอำนาจอธิปไตยแห่งดินแดน (ในระดับระหว่างประเทศ) หรือประชาธิปไตยในระดับภายในประเทศ สิทธิในการกำหนดอนาคตตนเองอาจหมายถึงสิทธิในการต่อต้านเผด็จการหรือการกดขี่” (Nowak 1993: 23, 25) อย่างไรก็ตาม ในมาตรา 1 ของกติการะหว่างประเทศทั้งสองฉบับ ไม่ได้กล่าวถึงเพียงสิทธิในการกำหนดสถานะทางการเมืองของประชาชนเท่านั้น แต่หมายรวมถึงสิทธิในการกำหนดสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการพัฒนา สิทธิของประชาชนในการเป็นเจ้าของทรัพย์สินและทรัพยากรธรรมชาติ และสิทธิที่จะไม่ถูกกีดกัน หรือแย่งเอาสิ่งจำเป็นในการยังชีพ (Rosas อ้างใน Eide, Krause & Rosas (Eds.) 1995: 83)

องค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่งของสิทธิในการกำหนดอนาคตตนเอง ที่ปรากฏในมาตรา 1 ของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมก็คือสิทธิของทุกคนในการที่จะเป็นเจ้าของทรัพยากรและความมั่งคั่งของธรรมชาติ ซึ่งมีมติของสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติเรียกว่า “อธิปไตยที่ถาวรเหนือทรัพยากรธรรมชาติ” (General Assembly resolution 1803 (XVII) of 14 December 1962) ซึ่งหมายถึง สิทธิของประชาชนในการดำเนินแนวทางการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมอย่างเสรี โดยไม่ถูกแทรกแซงจากรัฐ และหมายรวมถึงสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยตนเองด้วย แม้สิทธิในการกำหนดอนาคตตนเองในบริบทดังกล่าวจะยังไม่เป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์ แต่สิทธิดังกล่าวก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ขั้นต่ำสำหรับสิทธิของประชาชนในการปกป้องสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมจากการกระทำของรัฐเขาเอง อันที่จริง ความหมายนี้เห็นได้ชัดในมาตรา 1 ของกติการะหว่างประเทศฯ ซึ่งระบุว่า “ประชาชนจะไม่ถูกกีดกันหรือแย่งชิงหนทางในการดำรงชีวิตไม่ว่าจะในกรณีใด” ข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างสิทธิในการกำหนดอนาคตตนเองกับสิทธิพื้นฐานของทุกคน เช่น สิทธิในชีวิต สิทธิในมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดี และสิทธิในทรัพย์สิน ที่ปรากฏในปฏิญญาสากลฯ ข้อ 17

5. ทั้งหมดที่กล่าวมานั้น ไม่ว่าจะเป็นสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม สิทธิของปัจเจก และความเชื่อมโยงกับสิทธิชุมชน จำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงสิทธิที่เรียกว่าสิทธิในการพัฒนา (Right to Development) แม้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิในการพัฒนายังคงเป็นที่ถกเถียง และเป็นเรื่องที่มีความขัดแย้งอยู่ในระดับระหว่างประเทศ แม้สหประชาชาติจะพยายามผลักดันให้สิทธิในการพัฒนาได้รับการยอมรับกันทั่วไป ทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา แต่ดูเหมือนว่าประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยเฉพาะประเทศอุตสาหกรรมจะเกรงว่าประเทศกำลังพัฒนาจะ

ใช้สิทธิในการพัฒนาเป็นข้อเรียกร้องความช่วยเหลือ ความพยายามที่จะให้สิทธิในการพัฒนาเป็นสิทธิที่ได้รับการรับรองในกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิมนุษยชนจึงยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร (ยกเว้นใน African Charter of Human and Peoples' Rights)

ถึงแม้สิทธิในการพัฒนาจะยังไม่ได้ได้รับการรับรองในกฎหมายระหว่างประเทศ แต่ก็ได้มีการบรรจุไว้ในปฏิญญาและแผนปฏิบัติการเวียนนา (Vienna Declaration and Program of Action 1993) ที่ประเทศออสเตรเลีย ในระหว่างการประชุมสิทธิมนุษยชนโลก ในปี 1993 ปฏิญญาดังกล่าวยืนยันว่า "สิทธิในการพัฒนาเป็นสิทธิที่เป็นสากลและไม่แปลกแยก ทั้งเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน" กับทั้งมีการอ้างถึงปฏิญญาว่าด้วยสิทธิในการพัฒนาปี 1986 ที่ว่า "มนุษย์เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา" "ในขณะที่การพัฒนาคือเงื่อนไขต่อการมีสิทธิมนุษยชนทุกประการ การขาดการพัฒนาไม่อาจนำมาใช้เป็นข้ออ้างในการตัดทอนสิทธิมนุษยชนที่นานาประเทศยอมรับ" ประโยคท้ายนี้มุ่งที่ประเทศกำลังพัฒนาโดยเฉพาะว่า การขาดการพัฒนาอาจถูกใช้เป็นเหตุผลในการละเมิดสิทธิมนุษยชนอื่น ๆ แต่การที่สิทธิในการพัฒนาได้รับการระบุไว้ในปฏิญญาเวียนนา ซึ่งได้รับการรับรองอย่างเป็นเอกฉันท์ เว้นแต่เพียงสหรัฐอเมริกา ก็แสดงให้เห็นว่าสิทธิในการพัฒนาเป็นแนวคิดที่เป็นทางการของสหประชาชาติ ซึ่งมีได้หมายความว่าทุกประเทศยอมรับสิทธิในการพัฒนา โดยเฉพาะประเทศที่พัฒนาแล้ว

ในแนวคิดสิทธิในการพัฒนาซึ่งปรากฏในตัวปฏิญญาว่าด้วยสิทธิในการพัฒนา ปี 1986 มีข้อพิจารณาหลายประการ

ประการแรก เป็นที่ชัดเจนว่าสิทธิในการพัฒนาไม่ได้หมายถึงเรื่องของเศรษฐกิจหรือสังคมเท่านั้น หากรวมถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ซึ่งจะทำให้สิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐานเป็นจริงขึ้นได้ ความหมายนี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะของการแบ่งแยกไม่ได้ และหลักการเอื้ออำนวย (interdependence) หรือหลักการต่างพึ่งพาซึ่งกันและกัน

ประการที่สอง สิทธิในการพัฒนามีองค์ประกอบของสิทธิทั้งของปัจเจกและของกลุ่ม เมื่อตัวปฏิญญากล่าวถึงมนุษย์ทุกคนและประชาชน (peoples) แนวความคิดที่เน้นสิทธิของปัจเจกในโลกตะวันตกจึงถูกทำลายด้วยแนวความคิดสิทธิของกลุ่ม

สิทธิในการพัฒนาที่ปรากฏในตัวปฏิญญาว่าด้วยสิทธิในการพัฒนาปี 1986 ยังแสดงถึงองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ

1. การมีส่วนร่วม (participation) ซึ่งหมายถึงการมีส่วนร่วมอย่างเสรี อย่างจริงจัง และอย่างมีความหมายในการพัฒนาปัจเจกทุกคน การมีส่วนร่วมในการพัฒนานี้ คือการมีส่วนร่วมทั้งในการร่วมพัฒนาและการได้รับผลจากการพัฒนา

2. บริบท สิทธิในการพัฒนาจะต้องมองในบริบทของความจำเป็นพื้นฐานและความเป็นธรรมในสังคม (basic needs and social justice) ซึ่งหมายถึง การประกันความเป็นอยู่ที่ดีของประชากรทั้งหมดและของปัจเจกทุกคน และจะเกิดขึ้นได้บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของคนเหล่านั้น ไม่ใช่เพียงในกระบวนการพัฒนา แต่รวมถึงการกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับจากการพัฒนาด้วย (ข้อ 2 และ 3 ใน Declaration on the Rights to Development 1986)

3. นโยบายและโปรแกรมและความร่วมมือกับนานาชาติ (national policies and programs and international cooperation) รัฐมีหน้าที่ที่จะต้องกำหนดนโยบายและโปรแกรมเพื่อส่งเสริมสิทธิในการพัฒนา แต่หน้าที่ของรัฐในส่วนนี้ก็ยังขาดความชัดเจน และที่ไม่ชัดเจนมากกว่านั้น คือหน้าที่และความรับผิดชอบของนานาชาติ โดยเฉพาะสถาบันระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ ทั้งนี้ต้องกล่าวถึงบริษัทข้ามชาติ

หากมองในแง่หนึ่ง สิทธิในการพัฒนาอาจไม่ใช่สิทธิโดยตัวมันเอง แต่เป็นเสมือนการประมวลสิทธิทั้งหมดเข้าด้วยกัน เพราะการพัฒนา คือ “การพัฒนามนุษย์ที่ยั่งยืน ที่มุ่งไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับการจัดการทรัพยากร และการมีส่วนร่วม จากแง่มุมดังกล่าว ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะต้องสนองตอบต่อการพัฒนามนุษย์” (Hamn in Human Rights Quarterly November 2001) ซึ่ง UNDP เห็นว่า “การพัฒนามนุษย์เป็นกระบวนการขยายทางเลือกให้กับประชาชน ซึ่งทำได้โดยการเพิ่มโอกาสทางการศึกษา การบริการสาธารณสุข การมีงานทำและการมีรายได้ และทางเลือกดังกล่าวนี้ครอบคลุมถึงทางเลือกของมนุษย์ที่กว้างขวาง ตั้งแต่การมีสิ่งแวดล้อมที่ดี จนถึงเสรีภาพทางเศรษฐกิจและการเมือง” ซึ่ง UNDP เรียกว่า การส่งเสริมสมรรถนะแห่งสิทธิ (Enhancement of capabilities) (UNDP 2000)

อย่างน้อย พื้นฐาน 5 ประการข้างต้น ก็แสดงให้เห็นถึงหลักการแบ่งแยกไม่ได้ของสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมของปัจเจกกับสิทธิชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิในการกำหนดอนาคตตนเองและสิทธิในการพัฒนา ซึ่งมีรากฐานสำคัญอยู่ที่การพัฒนาบนสิทธิในการกำหนดอนาคตตนเอง สิทธิในการครอบครองเป็นเจ้าของ และการพัฒนาร่วมกันระหว่างปัจเจกและชุมชน หากพิจารณาจากพื้นฐานดังกล่าว สถานการณ์สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมและสิทธิชุมชนในประเทศไทยอยู่ในอันตราย โดยเฉพาะเมื่อสิทธิหลายประการที่ปรากฏในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมถูกละเมิด

รัฐบาลไทยกับการละเมิดกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

รัฐบาลไทยตัดสินใจเข้าเป็นภาคีกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และให้สัตยาบันในโอกาสเฉลิมฉลองวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม 1999 กติกาฉบับนี้มีฐานะเป็นกฎหมายระหว่างประเทศที่ประเทศภาคีมีพันธกรณีต้องปฏิบัติ ในกรณีนี้ รัฐบาลไทยมีภาระหน้าที่ต้องเคารพ ปกป้อง และคุ้มครองสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของประชาชนที่อยู่ในอาณาเขตประเทศไทย

โดยหลักการ สิทธิมนุษยชนทุกประเภทจะต้องมีผู้มีหน้าที่ ซึ่งโดยทั่วไป ผู้มีหน้าที่คือความรับผิดชอบในการที่จะทำให้สิทธิมนุษยชนเป็นจริงขึ้นได้ก็คือรัฐ ทุกคนที่อาศัยอยู่ในขอบเขตแห่งดินแดนของประเทศหนึ่ง ๆ สามารถเรียกร้องสิทธิดังกล่าวได้ อย่างไรก็ตาม ในข้อเท็จจริง ไม่ใช่ทุกคนสามารถใช้สมรรถนะแห่งสิทธิได้ และข้อเท็จจริงที่มีอาจปฏิเสธได้ก็คือ แม้จะมีสมรรถนะแห่งสิทธิ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะสามารถใช้สมรรถนะแห่งสิทธิได้ ด้วยเงื่อนไขทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม หรือแม้แต่ด้วยเงื่อนไขทางกฎหมายเอง

ในกฎหมายระหว่างประเทศ หน้าที่หรือความรับผิดชอบขึ้นอยู่กับรัฐเป็นอันดับแรก ปัญหาของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม คือ ภาษาที่ใช้ไม่รัดกุมและขาดความชัดเจน ทำให้มีการตีความไปในทางที่ไม่เป็นประโยชน์กับสิทธิมนุษยชนของประชาชน มาตรา 2 วรรคหนึ่ง ของกติกาฯ ระบุให้ประเทศภาคีริเริ่มดำเนินการที่จะค่อย ๆ ทำให้สิทธิมนุษยชนที่ได้รับการรับรองในกติกาเป็นจริงขึ้นได้ โดยใช้ทรัพยากรที่ (พอ) มีอยู่อย่างเต็มที่ (ดู ICESCR มาตรา 2) ข้อความดังกล่าวนี้เปิดทางให้ประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศตีความว่า การปฏิบัติตามพันธกรณีในกติการะหว่างประเทศนั้น ไม่จำเป็นต้องทำทันที แต่จะดำเนินการก็ต่อเมื่อมีทรัพยากรเพียงพอ และไม่ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนตามบทบัญญัติในกติการะหว่างประเทศฯ เพราะประเทศ/รัฐไม่พร้อมที่จะดำเนินการ

แน่นอนว่า การตีความดังกล่าวไม่เป็นประโยชน์สำหรับเจ้าของสิทธิ คือ ประชาชน นักกฎหมายระหว่างประเทศและผู้เชี่ยวชาญด้านสิทธิมนุษยชนได้พยายามที่จะกำหนดหลักการหรือความเข้าใจร่วมกันในเรื่องนี้ โดยชี้ให้เห็นว่า การปฏิบัติตามกติการะหว่างประเทศ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่ได้รับการรับรองไว้ในหลายส่วนจะต้องทำทันที จะต้องมีความก้าวหน้าในการใช้สิทธิ/มีสิทธิของประชาชน ในกรณีที่มีการเสื่อมถอยของสิทธิมนุษยชนบาง

ประการ หรือในกรณีที่รัฐไม่จัดสรรงบประมาณ หรือนำงบประมาณไปใช้เพื่อการอื่น ถือว่ารัฐละเมิดสิทธิมนุษยชนและละเมิดพันธกรณีที่มีอยู่ในกติการะหว่างประเทศ เพราะตามพันธกรณี รัฐมีหน้าที่ในการเคารพ ปกป้อง ค้ำครอง และปฏิบัติตาม หรือทำให้บรรลุถึง (respect, protect, fulfill) การที่ประชาชนจะมีสิทธิที่ได้รับการรับรอง และหน้าที่ของรัฐที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้คือ

- ต้องไม่ทำลายมาตรฐานที่มีอยู่ (เช่น ต้องไม่จำกัดการเรียนรู้/โอกาสในการศึกษา/พัฒนาตนเองของประชาชน) หน้าที่ดังกล่าวนี้เรียกว่าหน้าที่ในการเคารพมาตรฐานสิทธิมนุษยชน
- จะต้องดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้สิทธิต่าง ๆ ได้รับการปกป้องคุ้มครอง (เช่น รัฐจะต้องประกันว่าเด็กเมื่อถึงวัยเรียนจะต้องไม่ถูกกีดกันให้ได้เข้าโรงเรียน) หน้าที่นี้เป็นหน้าที่ปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชน
- ทำให้บรรลุหรือปฏิบัติตามมาตรฐาน ซึ่งรัฐสามารถทำได้ด้วยการกำหนดมาตรการ จัดสรรงบประมาณ วางนโยบาย (เช่น เพื่อจะเป็นหลักประกันว่าเด็กทุกคนจะสามารถเข้าถึงการศึกษาที่รัฐจัดให้)

หน้าที่เหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า รัฐมีพันธกรณีที่จะต้องปฏิบัติ ในกรณีที่ไม่ปฏิบัติภาระหน้าที่ก็ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิเหล่านั้น และนี่คือสิ่งที่ได้รับการตีความอย่างชัดเจนในหลักการ Limburg (Limburg Principles) และแนวทาง Maastricht (Maastricht Guidelines)

หลักการ Limburg เกิดขึ้นจากการประชุมที่ International Commission of Jurists (ICJ) ร่วมจัดกับองค์กรและสถาบันอื่น ๆ ที่เมือง Limburg ประเทศเนเธอร์แลนด์ เมื่อกลางปี 1986 โดยมีผู้เชี่ยวชาญจากประเทศต่าง ๆ ทั้งประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา ประชุมร่วมกับผู้แทนจากคณะกรรมการว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม (Committee on Economic, Social and Cultural Rights) ซึ่งได้รับการจัดตั้งขึ้นในคณะมนตรีเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติ (ECOSOC) หลักการ Limburg ได้วางหลักการในการตีความและการปฏิบัติตามพันธกรณีของรัฐภาคีของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องหลักการไม่เลือกปฏิบัติ หลักการปฏิบัติต่อคนที่ไม่ใช่คนชาติในประเทศกำลังพัฒนา สิทธิในความเท่าเทียมกันระหว่างชาย-หญิง ฯลฯ และที่สำคัญคือ การวางหลักการในการพิจารณาว่า การกระทำของรัฐอย่างไรถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนและพันธกรณีที่มีอยู่ ซึ่งประกอบด้วย

- เมื่อรัฐละเลยที่จะดำเนินการใด ๆ ตามที่กติการะหว่างประเทศกำหนดไว้

- เมื่อรัฐไม่จัดอุปสรรคต่าง ๆ ที่รัฐมีหน้าที่ต้องขจัดออกไป เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติตามพันธกรณี
- เมื่อรัฐไม่เร่งดำเนินการเพื่อปกป้อง คุ่มครองสิทธิ ที่ได้รับการรับรองในกติการะหว่างประเทศ
- เมื่อรัฐไม่สามารถบรรลุมาตรฐานขั้นต่ำที่นานาชาติยอมรับ ทั้งที่อยู่ในสถานะ/ภาวะที่ทำได้
- เมื่อรัฐพยายามจำกัดสิทธิ ที่ได้รับการรับรองในกติการะหว่างประเทศฯ
- เมื่อรัฐจงใจที่จะทำให้การปฏิบัติตามพันธกรณีเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายล่าช้า

(Limburg Principles on the implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Limburg, 2-6 June 1986)

หลังจากนั้นอีก 10 ปี ในโอกาสครบรอบทศวรรษหลักการ Limburg ICJ ก็ได้ประชุมกลุ่มผู้เชี่ยวชาญระหว่างประเทศขึ้นอีกที่เมือง Maastricht ระหว่างวันที่ 22 – 26 มกราคม 1997 ที่ประชุมมีความเห็นว่า “นับแต่การสิ้นสุดของสงครามเย็น มีแนวโน้มว่าในทุกภูมิภาคของโลกมีความพยายามที่จะลดบทบาทของรัฐลง และให้ความสำคัญกับตลาดและเอกชนในการแก้ไขปัญหาสวัสดิการและความมั่นคงปลอดภัยของมนุษย์ แนวโน้มดังกล่าวนี้ บ่อยครั้งเป็นการตอบสนองต่อเงื่อนไขที่แหล่งทุน ทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ รวมถึงสถาบันการเงิน (ระหว่างประเทศ) วางไว้ เพื่อดึงดูดการลงทุนจากบริษัทข้ามชาติ ซึ่งมีทั้งทุนและอำนาจมากกว่ารัฐ บทบาทของรัฐในการทำให้เป้าหมายการบรรลุถึงสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมแทบจะไม่มี ความหมายอีกต่อไป แม้ว่าในทางกฎหมายระหว่างประเทศ รัฐจะยังคงเป็นผู้รับผิดชอบในการ ประกันสิทธิ เหล่านั้นให้กับประชาชน แนวโน้มดังกล่าวนี้ทำให้ปัญหาในการละเมิดสิทธิทาง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมซับซ้อนขึ้น ดังนั้น จึงเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่จะร่วมกันพิจารณา เรื่องนี้อย่างจริงจังมากขึ้น และควรจะต้องหันมาให้ความสำคัญกับการตรวจสอบ (accountability) รัฐบาลที่ไม่อาจปฏิบัติตามพันธกรณีที่มิอยู่ได้” (Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights, Maastricht, 26 January 1997)

แนวทาง Maastricht ได้เสนอแนวทางในการพิจารณาว่า รัฐละเมิดสิทธิทาง เศรษฐกิจและสังคมของประชาชนหรือไม่ ใน 2 ส่วน คือ การละเมิดสิทธิมนุษยชนด้วยการกระทำ และการละเมิดสิทธิมนุษยชนจากการละเลยการกระทำ

การละเมิดสิทธิมนุษยชนด้วยการกระทำ

- รัฐยกเลิก หรือดื้อ (ชั่วคราว) กฎหมายที่เอื้อต่อการมีสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของประชาชน
- ปฏิเสธสิทธิของปัจเจก หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ไม่ว่าจะด้วยการใช้กฎหมายที่เลือกปฏิบัติหรือการบังคับใช้กฎหมาย
- สนับสนุนมาตรการที่นำมาใช้โดยบุคคลที่ 3 (Third parties) โดยเห็นชัดว่า มาตรการนั้นไม่สอดคล้องกับหลักการสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม
- นำกฎหมายหรือนโยบายที่เห็นชัดว่าขัดกับหน้าที่ที่ระบุไว้ในกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมมาใช้ เว้นแต่ว่าจะกระทำเพื่อให้บรรลุถึงความเท่าเทียม หรือการทำให้กลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในสังคมได้มีสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม
- นำมาตรการใด ๆ ที่จะส่งผลให้ความก้าวหน้าในเรื่องสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมล่าช้าลงมาใช้
- ตั้งใจที่จะสร้างอุปสรรค หรือทำให้ความก้าวหน้าเรื่องสิทธิ ที่ได้รับการรับรองในกติการะหว่างประเทศฯ ยกเว้นจะเป็นไปตามข้อจำกัดที่กติการะหว่างประเทศระบุไว้ หรือด้วยเหตุที่ขาดงบประมาณ หรือเหตุผลอย่างอื่นที่จำเป็นอย่างยิ่ง
- การลดหรือฉกฉวยงบประมาณที่จัดสรรเพื่อการปฏิบัติตามพันธกรณี อันส่งผลให้ประชาชนขาดหลักประกันที่จะได้รับความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างเพียงพอ

การละเมิดอันเนื่องจากการละเลยที่จะกระทำ

- ไม่ปฏิบัติตามพันธกรณีที่มีอยู่ในกติการะหว่างประเทศฯ
- ไม่ปรับปรุง แก้ไขกฎหมาย (ภายใน) ที่เห็นชัดว่าเป็นอุปสรรคต่อการทำหน้าที่ตามพันธกรณีในกติการะหว่างประเทศฯ
- ไม่ได้บังคับใช้กฎหมาย หรือทำให้นโยบายที่วางไว้เพื่อให้เป็นไปตามกติการะหว่างประเทศเป็นจริงขึ้นได้
- ไม่สามารถป้องกันปัจเจก หรือกลุ่มคนจากการถูกละเมิดสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมได้

- ไม่ได้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเต็มที่ในการดำเนินการตามกติการะหว่างประเทศฯ
- ไม่ได้พยายามขจัดอุปสรรคขัดขวางที่มีอยู่ให้หมดไป ทั้งที่อยู่ในอำนาจที่รัฐจะทำได้ เพื่อให้ประชาชนมีสิทธิ ตามที่รับรองในกติการะหว่างประเทศ
- ไม่อาจบรรลุมาตรฐานขั้นต่ำที่นานาชาติยอมรับ ทั้งที่รัฐอยู่ในภาวะที่จะทำได้
- ไม่ได้นำพันธกรณีที่มีอยู่ในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมมาประกอบการพิจารณาในการทำความเข้าใจ ทั้งในระดับทวิภาคีและพหุภาคีกับรัฐอื่น ๆ องค์การระหว่างประเทศ และบริษัทข้ามชาติ
- ไม่ลงมือดำเนินการในเรื่องใด ๆ ตามที่กติการะหว่างประเทศกำหนดให้ดำเนินการในทันที

จะเห็นว่า เมื่อเทียบกับหลักการ Limburg แนวทาง Maastricht มีความละเอียดและชัดเจนมากขึ้นในการพิจารณาหน้าที่หรือพันธกรณีของรัฐ และที่น่าสนใจก็คือ แนวทาง Maastricht เขียนขึ้นในบริบทที่โลกาภิวัตน์พัฒนาอย่างรวดเร็ว มีการเน้นย้ำถึงปัญหาสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมในกระแสเศรษฐกิจเสรี ซึ่งไม่ว่าจะเป็นโดยสภาพจำยอมหรือสมยอม หากรัฐละเลยความรับผิดชอบที่มีอยู่ แนวทาง Maastricht สะท้อนให้เห็นว่า นั่นคือภัยต่อสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชน และที่น่ากังวลก็คือการละเมิดสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน เป็นการละเมิดทั้งในเชิงนโยบายและในเชิงโครงสร้าง ซึ่งเกิดจากความพยายามผลักดันเศรษฐกิจเสรี ซึ่งรัฐไม่อาจต้านทานได้

หากพิจารณาตัวกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม กับความชัดเจนมากขึ้นที่เกิดจากการตีความตามหลักการ Limburg และแนวทาง Maastricht และย้อนกลับไปมองข้อเท็จจริงที่ปรากฏในประเทศไทย โดยเฉพาะเมื่อมีการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจนับแต่วิกฤตเศรษฐกิจ อาจกล่าวได้ว่า **รัฐบาลไทยมีการกระทำอันเป็นการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศที่รัฐเป็นภาคีในหลายประการ**

1. นอกจากรัฐบาลไม่เร่งดำเนินการเพื่อปกป้อง คุ่มครองสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม อันเป็นพันธกรณีตามกติการะหว่างประเทศแล้ว ยังพยายามจำกัดสิทธิที่กติการะหว่างประเทศฯ ให้การรับรอง เช่น การจำกัดสวัสดิการค่ารักษาพยาบาล

2. รัฐสนับสนุนมาตรการที่นำมาใช้โดยบุคคลที่ 3 (Third Parties) โดยเห็นชัดว่า มาตรการนั้นไม่สอดคล้องกับหลักการสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม(และวัฒนธรรม) การที่รัฐบาลไทย

ยอมรับมาตรการทางเศรษฐกิจการเงินที่กำหนดโดยกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ดังปรากฏในหนังสือแสดงเจตจำนงฯ ไม่ว่าจะเป็นการลด/ตัดงบประมาณด้านการศึกษา สาธารณสุข และสวัสดิการสังคมอื่น ๆ กับยอมรับมาตรการอื่น ๆ เช่น การขึ้นค่าบริการทางสังคมบางประเภท การขึ้นภาษีมูลค่าเพิ่ม ฯลฯ ทำให้ประชาชนจำนวนมากขาดหลักประกันที่จะดำรงชีวิตอยู่โดยได้รับความจำเป็นพื้นฐานที่จะพึงมี ทั้งที่ตระหนักดีว่าจะส่งผลกระทบในทางลบต่อคนในสังคม ถือเป็น การละเมิดกติการะหว่างประเทศด้วยการกระทำของรัฐ

3. ในการจัดทำข้อตกลงกับสถาบันการเงินระหว่างประเทศ รัฐบาลไทยมิได้นำพันธกรณีที่มิอยู่ในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมมาประกอบการพิจารณา การทำความตกลง เช่น การจัดทำหนังสือแสดงเจตจำนงฯ แต่ละฉบับ ผู้ที่มีบทบาทสูงสุดคือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และธนาคารแห่งประเทศไทยและเจ้าหน้าที่ ไม่ใช่อธิบดีหรืออธิบดีกระทรวงหรือข้าราชการอื่น ๆ ที่รับผิดชอบด้านสังคม

4. นอกจากรัฐยังไม่ได้ปรับปรุง แก้ไขกฎหมาย (ภายใน) หลายส่วนที่ไม่เอื้อต่อการทำหน้าที่ตามพันธกรณีในกติการะหว่างประเทศฯ ของรัฐเองแล้ว ยังออกกฎหมายหลายฉบับที่อาจมีผลกระทบถึงสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชน เช่น กฎหมายเกี่ยวกับการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การปรับปรุงกฎหมายการลงทุนที่เปิดโอกาสให้กว้างขึ้นสำหรับนักลงทุน โดยที่รัฐไม่ได้มีมาตรการที่ดีพอในการปกป้องสภาพแวดล้อม ผลของกฎหมายดังกล่าวอาจก่อให้เกิดการว่างงาน ความไม่สามารถเข้าถึงบริการซึ่งอาจไม่ได้เป็นของรัฐอีกต่อไป และการอาจต้องสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไป

5. รัฐไม่สามารถคุ้มครอง ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกหรือชุมชนจากการถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน ไม่ว่าจะเป็นโดยเอกชน เช่น บริษัททั้งหลาย ซึ่งเห็นได้จากการที่ประชาชนต้องเผชิญกับอันตรายจากมลพิษ/อุบัติเหตุจากโรงงาน ฯลฯ ยิ่งไปกว่านั้น รัฐยังให้ความร่วมมือกับเอกชนโดยเฉพาะบรรษัทข้ามชาติภายใต้นโยบายส่งเสริมการลงทุนละเมิดสิทธิของประชาชน โดยเฉพาะสิทธิชุมชนในการกำหนดแนวทางพัฒนาด้วยตนเอง และในการปกป้องรักษาสิ่งแวดล้อมตามสิทธิที่ได้รับการรับรองตามรัฐธรรมนูญอีกด้วย

6. รัฐไม่ได้จัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเต็มที่ในการดำเนินการตามกติการะหว่างประเทศฯ แต่กลับนำทรัพยากร โดยเฉพาะงบประมาณซึ่งได้มาจากภาษีประชาชนทั้งประเทศไปปกป้องค่าเงินบาท ใช้นับสนนกองทุนฟื้นฟูฯ เพื่อช่วยเหลือบริษัทเงินทุนต่าง ๆ ที่ล้มละลาย ซึ่งนั่นหมายถึงการใช้ทรัพยากรของคนส่วนใหญ่ไปช่วยเหลือคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่เป็นต้นเหตุของวิกฤตเศรษฐกิจการเงินด้วยซ้ำไป

การละเมิดสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมในลักษณะที่ทั้งเป็นการกระทำและละเลยการกระทำโดยรัฐจะยังคงมีอยู่ต่อไป หากรัฐยังไม่เข้าใจถึงภาระหน้าที่ที่ซับซ้อนขึ้นในกระแสโลกาภิวัตน์ แล้วเราจะมีทางออกอย่างไร

ทางออก : เศรษฐกิจเสรีที่คำนึงถึงความเป็นมนุษย์และการทบทวนบทบาทของรัฐ

1. โลกาภิวัตน์มองได้จากหลายด้าน ทั้งด้านที่พัฒนาและด้านที่ครอบงำ แต่ดูเหมือนว่าด้านที่ครอบงำจะมีพลังแข็งแกร่งมาก จนกลายเป็นพลังครอบโลก นั่นคือ พลังเศรษฐกิจเสรี อย่างไรก็ตาม ในการพิจารณาโลกาภิวัตน์ จะต้องพิจารณาความแตกต่างของพลังผลักดันการขยายตัวของโลกาภิวัตน์ นอกเหนือจากพลังเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว กับทั้งจะต้องรับรู้ด้วยว่า พลังผลักดันเหล่านั้นมาจากทิศทางที่แตกต่างกัน Paul Streeten ชี้ว่า โลกาภิวัตน์อาจมาจาก "เบื้องบน" (from above) ในรูปของบรรษัทข้ามชาติ การไหลเวียนของเงินทุนและตลาดโลก สิ่งที่มาพร้อมกับโลกาภิวัตน์ในรูปแบบนี้ก็คือกรอบกฎหมายและสถาบันที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการค้าระหว่างประเทศ การเงินและการลงทุนที่กำลังดำเนินอยู่ในปัจจุบัน มิติทางกฎหมายของกรอบดังกล่าวก็คือกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยเศรษฐกิจทั้งหลาย ในขณะที่สถาบันภายใต้ Bretton Woods และ WTO คือกลไกทางสถาบันที่นำกรอบกฎหมายเหล่านั้นมาใช้

อีกรูปแบบหนึ่งของโลกาภิวัตน์ก็คือรูปแบบที่มาจากเบื้องล่าง (from below) เช่น กลุ่มต่อต้านนิวเคลียร์ กลุ่มต่อสู้เพื่อสิ่งแวดล้อม กลุ่มเรียกร้องสิทธิสตรี และที่สำคัญก็คือกลุ่มต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน กลุ่มนี้มีพันธกิจหลักที่ทำให้สิทธิมนุษยชนเป็นคุณค่าสากล และเริ่มชัดเจนว่า ระบบสิทธิและเสรีภาพที่ได้รับการรับรองในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และเครื่องมือทางกฎหมายที่บัญญัติขึ้นด้วยความมุ่งหวังที่จะส่งเสริม คุ่มครองสิทธิมนุษยชนขยายออกไปเหนือ (beyond) ขอบเขตแห่งรัฐ โลกาภิวัตน์จากเบื้องล่างพยายามจุดประเด็นสำคัญว่า โลกาภิวัตน์จากเบื้องบนจะต้องนำเอามิติประชาธิปไตยเข้าไปในการวางนโยบายและการดำเนินการใด ๆ เพื่อที่จะทำให้โลกาภิวัตน์จากเบื้องบนเข้าใจและรับรู้ถึงความเป็นจริงของมนุษย์ธรรมดามากขึ้น ซึ่งจะทำให้แรงต้านจากโลกาภิวัตน์เบื้องล่างมีน้อยลง (Streeten อ้างใน Oloka-Onyango & Udagama 2000)

2. จะเห็นได้ว่า ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 บทบาทและสถานะของสถาบันระหว่างประเทศถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งของการถกปัญหาสิทธิมนุษยชน อาจมากกว่าบทบาทและสถานะของรัฐเอง กระบวนการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การปล่อยเสรีทางการค้าและการเงิน กลายเป็นสาเหตุสำคัญของการละเมิดสิทธิมนุษยชน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แม้ตัวละครในระดับนานาชาติ

ชาติจะเป็นตัวละครสำคัญที่ต้องให้ความสนใจ แต่ไม่ควรมองข้ามบทบาทของรัฐไป ในกระแสโลกาภิวัตน์บทบาทของรัฐซับซ้อนกว่าในอดีตมาก

หากเรามองว่า ภาระหน้าที่ดั้งเดิมของรัฐก็คือการบังคับใช้กฎหมาย การให้บริการด้านการศึกษา สาธารณสุข การดำเนินนโยบายต่างประเทศ ฯลฯ รัฐในปัจจุบันจะต้องตอบรับกับการเรียกร้องความเท่าเทียม ความยุติธรรม การมีสิ่งแวดล้อมที่ดี และการเคารพสิทธิมนุษยชนมากขึ้น สังคมที่เรียกร้องเช่นนี้ต้องมีรัฐที่เข้าใจความซับซ้อนของบทบาทของรัฐเอง รัฐที่มีการจัดการและมีระบบที่ดี มีประสิทธิภาพเท่านั้น จึงจะอยู่ในฐานะที่จะสนองต่อการเรียกร้องดังกล่าวได้ ดังนั้นรัฐต้องพัฒนาศักยภาพ คิดอาวุธ และสร้างความพร้อมเพียงพอที่จะต่อกรในการวางกฎเกณฑ์ในเวทีระหว่างประเทศ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประชาชน สิ่งของรัฐต้องคำนึงถึงคือต้องทำความเข้าใจธรรมชาติของกฎเกณฑ์และระเบียบระหว่างประเทศ และก้าวให้ทันกระบวนการที่จะเกิดขึ้นจากการเปิดเสรี รวมถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น เพื่อที่จะสามารถพัฒนานโยบายและการดำเนินการที่เหมาะสม โดยเฉพาะเพื่อชดเชยผลกระทบในทางลบ ดังนั้น รัฐบาลแต่ละประเทศจึงต้องพิจารณาว่านโยบายที่สถาบันเศรษฐกิจการเงินระหว่างประเทศกำหนดขึ้น ได้คำนึงถึงผลกระทบในเรื่องสิทธิมนุษยชนเพียงใด

3. David C. Korten เขียนว่า กลไกตลาดมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับสังคมในยุคปัจจุบัน แต่การทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพของระบบเศรษฐกิจมหภาคต้องการรัฐบาลที่เข้มแข็ง Korten อ้างงานของ Herman G. Daly และ John B. Cobb Jr. (For the Common Good) ว่า “ตลาดที่มีประสิทธิภาพจะต้องคำนึงถึงเงื่อนไขบางประการที่ตลาดไม่อาจจะจัดหามาเองได้” (อภิขัย พันธเสน (แปล) 2542) ซึ่งหมายถึงว่า รัฐจะต้องทำหน้าที่อย่างเข้มแข็ง และสกัดให้หลุดพ้นจากกรอบที่ตลาดวางไว้ ได้แก่

- การแข่งขันที่เป็นธรรม (Fair Competition) ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีรัฐที่เข้มแข็งเมื่อเทียบกับสถาบันภายนอก รัฐที่เข้มแข็งจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีประชาสังคมที่มีการจัดตั้งอย่างเข้มแข็ง
- ทูทางศีลธรรม (Moral Capital) ตลาดต้องเลียง/เลิกการทุจริต และพฤติกรรมที่ไม่มีศีลธรรม แต่ยึดมั่นในคุณค่าที่ดี ร่วมมือและเห็นใจกัน
- สินค้าสาธารณะ (Public Good) รัฐยังจำเป็นต้องลงทุนในบริการที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อคนจำนวนมาก เช่น การวิจัยวิทยาศาสตร์เบื้องต้น ความมั่นคงปลอดภัยสาธารณะ ความยุติธรรม การศึกษาสาธารณะ

- การคิดราคาเต็มต้นทุน (Full-Cost Pricing) คือ ตลาดต้องไม่กระจายต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมออกไปภายนอก ซึ่งรัฐต้องประกันว่าบริษัทจะไม่ผลักภาระต้นทุนบางอย่างไปยังรัฐหรือสิ่งแวดล้อม
- การกระจายที่เป็นธรรม (Just Distribution) ประสิทธิภาพและความชอบธรรมของตลาดขึ้นอยู่กับ การแทรกแซงของรัฐ ที่จะทำให้การจัดสรรทรัพยากรเป็นธรรม
- ความยั่งยืนทางนิเวศน์ (Ecological Sustainability) รัฐต้องทำหน้าที่ในการกำหนดข้อจำกัด และต้องสามารถส่งสัญญาณเตือนภัยทางนิเวศน์ไปยังตลาดได้ด้วย ในกรณีนี้รัฐต้องกำหนดขอบเขตมลภาวะ การออกใบอนุญาต ตลอดจนการดูแล ติดตามในการปฏิบัติ รัฐต้องทำหน้าที่ทั้งในเชิงกฎหมาย และนโยบาย

สำหรับ Korten เขาเห็นว่า “ไม่จำเป็นต้องกีดกันการนำสินค้าเข้าจากต่างประเทศ และนักลงทุนจากภายนอก ในกรณีที่ยังคงมีประโยชน์ที่จะได้รับจากการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศ แต่ในขณะเดียวกัน ประชาชนและรัฐบาลในประเทศเหล่านั้นก็ควรมีสติ และจำเป็นต้องควบคุมชีวิตและเศรษฐกิจของตัวเอง โดยที่เขามีสิทธิอย่างชอบธรรมทุกประการที่จะสร้างกันชนกัน/ชะลอความเร็วทางเศรษฐกิจเอาไว้ที่บริเวณพรมแดน

4. สำหรับรัฐไทย ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเข้าสู่เศรษฐกิจเสรีและการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจมีผลถึงสิ่งที่ อุทัย ดุลยเกษม* เรียกว่า ความสัมพันธ์ทางอำนาจ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมกับรัฐโดยเฉพาะในเรื่องการใช้ประโยชน์ครอบครองเป็นเจ้าของทรัพยากร ในอดีต ทรัพยากรในขอบเขตหนึ่ง ๆ เป็นสมบัติสาธารณะ สมาชิกในขอบเขตทางกายภาพนั้นรู้ว่ามีสิทธิการใช้ประโยชน์อย่างเสรี และเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน เทียบกับกรอบของ Hardin เรื่อง access เมื่อทรัพยากรเสรีถูกจับจองโดยไม่มี open access อีกต่อไปโดยมีรัฐเข้ามามีบทบาทจัดการถึงระดับชุมชน รัฐกลายเป็นผู้มีอำนาจมากกว่าชุมชน โดยมีกลไกต่าง ๆ สร้างขึ้นมารองรับความชอบธรรม การเป็น open access ถูกจัดการแทนโดยรัฐ ด้วยกลไก เช่น กฎหมาย แผนพัฒนาฯ บนความเชื่อพื้นฐานของสมาชิกในสังคมที่มอบอำนาจในการจัดการให้รัฐว่า รัฐจะทำหน้าที่อย่างเป็นธรรม และจัดการเพื่อความผาสุกของสมาชิกทุกกลุ่มในสังคม แต่

* ดร.อุทัย ดุลยเกษม มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ กล่าวในการสัมมนาโครงการวิจัยสิทธิมนุษยชนในสถานการณ์สากล: กรณีภาคใต้ (14-15 ตุลาคม 2543) •

ในความเป็นจริง รัฐและกลไกที่เป็นเครื่องมือและมีอำนาจถูกบางกลุ่มเข้าไปยึดกุม การจัดการทรัพยากรจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนบางกลุ่ม โดยละเลยเป้าหมายความผาสุกของทุกฝ่าย ในขณะเดียวกันประชาชนก็สูญเสียสิทธิและอำนาจการจัดการไป

ดร.อุทัย ชีว่า หากพิจารณาสิทธิของชุมชน หรือสิทธิมนุษยชนในกรอบทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งให้ความสำคัญในเรื่องการผลิต การกระจาย และการบริโภค จะเห็นว่าทั้ง 3 ส่วนเกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชน/สิทธิมนุษยชนอย่างใกล้ชิด หากไม่เปลี่ยนวิธีการผลิตที่มุ่งไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม ทรัพยากรต่าง ๆ ก็จะถูกนำมาใช้เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งมีเงื่อนไขอยู่ที่ทุน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทุนต่างชาติ โดยผ่าน BOI แรงงานราคาถูก และทรัพย์สิน วิธีการผลิตเช่นนี้กระทบสิทธิของประชาชนอย่างแน่นอน สิ่งสำคัญคือการปรับแบบแผนการบริโภค และการปรับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และฟื้นฟูการเรียนรู้ของชุมชนขึ้นใหม่ในการจัดการทรัพยากร

แต่การปรับแบบแผนการบริโภคและการปรับกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน/ชุมชนมีอุปสรรคอยู่ที่รัฐ ซึ่งยึดติดอยู่กับแบบแผนการผลิตที่รับมาจากตะวันตก และตามกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนที่เปลี่ยนไปไม่ทัน สงบ สงเมือง* เน้นว่า เรื่องสิทธิมนุษยชนเกี่ยวข้องกับสังคมประชาธิปไตย แต่รัฐเป็นเผด็จการ กำลังร่วมกับทุนต่างชาติ การศึกษา “สะท้อนภาพอำนาจรัฐในการทำลายชาวบ้าน ร่วมมือกับคนนอกมาหาผลประโยชน์” ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของเปลื้อง คงแก้ว ปราชญ์ท้องถิ่น (ใต้) ที่กล่าวว่า “ผู้คนส่วนมากมีความเชื่อว่า บัดนี้ประเทศไทยได้ผ่านพ้นยุคเผด็จการไปแล้ว เพราะไม่มีการปฏิวัติยึดอำนาจเพื่อก้าวไปสู่ตำแหน่งทางการเมือง เราดำเนินการเมืองโดยระบอบประชาธิปไตยเยี่ยงประเทศแม่แบบ จึงกลายเป็นโอกาสให้รัฐพลเรือนที่มาจากการเลือกตั้งสมคบกับนายทุนข้ามชาติ ภายใต้อำนาจ แผนโครงการต่าง ๆ ที่ว่าด้วยการพัฒนา มีธนาคารโลก ธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย ฯลฯ ปลอมยักยอกสนับสนุนโครงการ ใครก็ตามที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการ แผนพัฒนาที่ว่ำนั้น จะถูกตราหน้าจากรัฐบาลว่าเป็นผู้ขัดขวางความเจริญ ไม่เห็นแก่ส่วนรวม ทั้ง ๆ ที่ผลพวงแห่งการพัฒนาที่ว่ำนั้น ก่อให้เกิดวิกฤตทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมดังที่เห็น ๆ ก็ยังดันทุรังผลักดันโครงการภายใต้ข้ออ้างเพื่อการพัฒนา อย่างนี้เขาเรียกว่าประชาธิปไตยในยุคเผด็จการพัฒนา (เปลื้อง คงแก้ว 2543: 33-เน้นโดยผู้วิจัย)

* รศ.สงบ สงเมือง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา กล่าวในการสัมมนาโครงการวิจัยสิทธิมนุษยชนในสถานการณ์สากล: กรณีภาคใต้ 14-15 ตุลาคม 2543

การปรับเปลี่ยนในส่วนนี้จะทำได้ต้องใช้หลักการ Four-ations คือ

- Regulation - มีระเบียบกฎเกณฑ์ควบคุมตลาด ซึ่งหมายถึงรัฐต้องเข้มแข็ง และทำหน้าที่ที่ระบุไว้ในข้อ 3 (ของทางออก) ได้
- Decentralisation - การกระจายอำนาจในการพัฒนาและการดำเนินการตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ที่ให้อำนาจกับชุมชนอย่างเหมาะสม ทั้งในการพัฒนาชุมชนเองและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- Integration - นำเอามิติด้านสิทธิมนุษยชนเข้าไปใช้ในการวางแผนและการดำเนินการพัฒนาประเทศ
- Participation - ให้โอกาสประชาชน/ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายประชาชน หรือสาธารณะเป็นผู้กำหนด/เสนอนโยบาย

แต่การจะทำให้มี Four-ations ได้ รัฐบาลต้องเป็นรัฐบาลประชาธิปไตย พัฒนา ไม่ใช่ประชาธิปไตยเผด็จการพัฒนา

5. ในขณะเดียวกัน รัฐจำเป็นต้องทบทวน และปรับทั้งนโยบายและบทบาทของรัฐ รวมทั้งแนวคิดในการพัฒนา วิวัฒน์ชัย อุตถากร เสนอว่า รัฐควรสร้าง “ภูมิคุ้มกันทางการพัฒนาให้เข้มแข็ง” ประเทศไทยควรใช้นโยบายเปิดเสรีอย่างเลือกสรร กำหนดขั้นตอนอย่างเหมาะสมว่าควรเปิดอะไรก่อนหลัง เปิดมากหรือเปิดน้อย หรือควรรอไว้ก่อนในเรื่องใด การได้รตรองอย่างรอบคอบ วิเคราะห์วิจัยอย่างลึกซึ้งในรายละเอียด และจดจำบทเรียนที่ผิดพลาดในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมา (มติชนรายวัน วันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2542) ในขณะเดียวกัน ก็พร้อมที่จะกำหนดนโยบายด้านสิทธิมนุษยชนอย่างชัดเจน พร้อมสร้างกลไกขึ้นมารองรับ ไม่ว่าจะเป็นกลไกทางกฎหมาย เครื่องมือด้านงบประมาณ และกลไกทางสถาบันก็ตาม

6. ในทางปฏิบัติ สิ่งทั้งรัฐและประชาชนต้องคำนึงถึงเพิ่มเติมคือ

- การต่อสู้เพื่อรักษาสีทธิทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนและของรัฐ ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญที่สิทธิในการพัฒนาและสิทธิในการกำหนดอนาคตตนเอง ไม่อาจกระทำอย่างโดดเดี่ยวได้ พลังของตลาดเสรีและสถาบันระดับสากลทั้งหลาย รวมถึงบรรษัทข้ามชาติมีพลังเกินกว่าจะต่อสู้ได้ การรวมพลังกับประเทศอื่น ๆ เป็นสิ่งจำเป็นทั้งในระดับภูมิภาคและระดับสากล

- ประชาชนผู้ได้รับผลจากเศรษฐกิจเสรีและการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจจะต้องรวมพลังกันเช่นเดียวกันทั้งระดับภายในและระดับภายนอก แต่ข้อเรียกร้องต้องปฏิบัติได้
- พร้อมกันนั้น รัฐต้อง
 - ทบทวนนโยบายการพัฒนาของรัฐที่ต้องหันมาเสริมสร้างศักยภาพของประชาชน และต้นทุนภายในประเทศให้มากขึ้น
 - แม้ Adam Smith จะสนับสนุนเศรษฐกิจเสรี แต่เขามีได้มุ่งหวังให้มีการสะสมทุนจนกลายเป็นการผูกขาด เศรษฐกิจเสรีที่น่าจะให้ประโยชน์กับทุกคน คือเศรษฐกิจเสรีที่กิจการรายย่อยของคนเล็กคนน้อยมีโอกาสเติบโต การยกเลิกสิทธิพิเศษที่ให้กับนักลงทุนรายใหญ่ และหันมาสนับสนุนกิจการขนาดกลางและขนาดเล็ก จะทำให้การจัดสรรทรัพยากรและประโยชน์นั้นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมมากขึ้น
 - สนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนและการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนบริหารเศรษฐกิจและระบบประกันสังคมในชุมชนเอง
 - ทบทวนบทบาทของหน่วยของรัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานด้านการวางแผน เช่น สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน กระทรวงอุตสาหกรรม การวางแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในอนาคตอาจไม่จำเป็น แต่ควรให้ประชาชนเสนอแผนการพัฒนาตนเองบนหลักการพึ่งตนเอง เพื่อให้เป็นนโยบายสาธารณะที่สาธารณะชนกำหนดขึ้นเองอย่างแท้จริง
 - เร่งแก้ปัญหาการไร้ที่ทำกิน ปรับโครงสร้างการถือครองที่ดิน ภาษีที่ดิน เพื่อลดการกระจุกตัวของที่ดินในมือของผู้ไม่ได้ใช้ประโยชน์
 - รัฐต้องมั่นใจว่า นโยบายการลงทุนระหว่างประเทศจะต้องรวมถึงการปกป้องสิทธิของคนงาน ปกป้องสภาพแวดล้อม เพื่อสร้างความมั่นใจว่าแรงจูงใจของนักลงทุนข้ามชาติจะไม่ละเมิดต่อมาตรฐานด้านแรงงาน หรือลดหย่อนมาตรฐานด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่แท้จริงของประเทศที่เศรษฐกิจอยู่บนฐานทรัพยากร
 - ปฏิรูปโครงสร้างภาษีอากร ทั้งภาษีทางตรงและภาษีทางอ้อม เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมมากขึ้น

7. อย่างไรก็ตาม ในขณะที่อำนาจของรัฐลดลง และอำนาจของสถาบันเศรษฐกิจการเงินมีมากขึ้นทุกที สิ่งที่ต้องเรียกร้องคือ ให้สถาบัน Bretton Woods ทั้งหลาย และองค์การการค้าโลกต้องทบทวนนโยบายของตนให้เชื่อมโยงกับมิติสิทธิมนุษยชน และหาทางสถาปนาความเชื่อมโยงระหว่างระบบเศรษฐกิจและความมั่นคงทางสังคมให้แข็งแกร่งขึ้น และต้องให้ความเคารพต่อมาตรฐานด้านแรงงาน นโยบายการสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ได้ก่อให้เกิดความตึงเครียดขึ้นในสังคมและบ่อนทำลายตนเอง แม้ว่าเสถียรภาพทางการเงินจะเป็นสิ่งที่จำเป็นในการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่การเน้นนโยบายเสถียรภาพมากเกินไปทำให้ต้องดำเนินมาตรการอดออมมากยิ่งขึ้น ยิ่งกว่านั้น โครงการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่กำหนดขึ้นเพียงฝ่ายเดียว มีแนวโน้มที่จะได้รับการต่อต้านจากประชาชนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการนั้นๆ นี่เป็นสาเหตุที่ทำให้โครงการเหล่านี้ต้องประสบกับความล้มเหลว ดังนั้น รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ จะต้องชี้แจงให้ประชาชนของตนทราบถึงรายละเอียดและการปฏิบัติตามพันธะข้อตกลงต่าง ๆ และยินยอมให้ประชาชนและชุมชนซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายอย่างแท้จริงและมีอิสระ (อุทัย ม่วงศรีเมืองดี (แปลและเรียบเรียง) ใน ณรงค์ เพชรประเสริฐ (บรรณาธิการ) 2543:72)

การศึกษาทั้งหมดได้ข้อสรุปว่า สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมจะไม่อาจบรรลุเป้าหมายได้ หากประชาชนและรัฐไม่มีสิทธิในการควบคุมชีวิตและเศรษฐกิจของตนเอง สิ่งที่ต้องพิจารณาอย่างยิ่งในปัจจุบันก็คือ ในขณะที่ดูเหมือนคุณค่าร่วม (ทางเศรษฐกิจ) ของโลก คือเศรษฐกิจเสรี ซึ่งในที่สุดก็ไม่ได้เป็นคุณค่าร่วมที่แท้จริง เพราะไม่ได้ร้อยรัดสังคมเข้าด้วยกัน หากก่อให้เกิดความแปลกแยก สิทธิมนุษยชนควรเป็นคุณค่าที่ร้อยรัดจริยธรรมของมนุษย์เข้าไว้ด้วยกัน สิทธิมนุษยชนเป็นมากกว่าพันธกรณี หรือข้อผูกมัดทางกฎหมาย และไม่ใช่ว่าสิ่งที่จะเลือกที่จะปฏิบัติหรือไม่ก็ได้ รัฐที่ไม่รับคุณค่าสิทธิมนุษยชน ย่อมเป็นรัฐที่ต่อต้านประชาชน และระบบเศรษฐกิจโลกที่ไม่รับคุณค่าสิทธิมนุษยชน ก็ย่อมเป็นระบบเศรษฐกิจที่ต่อต้านประชาชนเช่นกัน

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

กมล กมลตระกูล. นักบุญหรือคนบาป IMF. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มิ่งมิตร, 2540.

กรมวิเทศสหการ, สำนักนายกรัฐมนตรี. ประมวลความตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจและวิชาการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2534.

กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์ กระทรวงพาณิชย์. คำแปลกรรมสารสุดท้าย รวบรวมผลการเจรจาการค้าพหุภาคีรอบอุรุกวัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2537.

กระทรวงสาธารณสุข. สถิติสาธารณสุข พ.ศ. 2540. นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข, 2540.

กระทรวงสาธารณสุข. สถิติสาธารณสุข พ.ศ. 2539. นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข, 2539.

การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย. เอกสารประกอบการประชุมหมายเลข 3. กันยายน 2541. (เอกสารอัดสำเนา).

การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย. รายงานการประชุมชี้แจงข้อมูลโครงการนิคมอุตสาหกรรมไทย-สิงคโปร์ 21 วันที่ 4 พ.ย. 2541. (เอกสารอัดสำเนา).

เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจกับปัญหาสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย. ชุดศึกษาวิจัยพัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย สถาบันคดีศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำราฯ, 2528.

กลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม. การแย่งชิงทรัพยากรที่ดินและน้ำ ปัญหาเดิมที่ยังไร้ทางออกบนชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก. (เอกสารอัดสำเนา)

กำชัย ลายสมิต (บรรณาธิการ). เศรษฐกิจไทยในระบบทุนนิยมโลก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

คณะทำงานวาระประชาชนเพื่อความเป็นไท. สุขภาพ. เอกสารประกอบการประชุม, 2543ก.

คณะทำงานวาระประชาชนเพื่อความเป็นไท. วาระประชาชน ว่าด้วยการฝ่าวิกฤตแรงงาน. เอกสารประกอบการประชุม, 2543ข.

คณะทำงานวาระประชาชนเพื่อความเป็นไท. วาระประชาชน ว่าด้วยการฝ่าวิกฤตแรงงาน.
หนังสือชุด วาระประชาชนเพื่อความเป็นไท เล่มที่ 7, มปป.

คณะทำงานวาระประชาชนเพื่อความเป็นไท. วาระประชาชน ว่าด้วยความมั่นคงด้านสุขภาพ.
หนังสือชุด วาระประชาชนเพื่อความเป็นไท เล่มที่ 12, มปป.

คณะนักศึกษาศรีวิภา (ภาคพิเศษ) คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร
ศาสตร์ ชาติใหญ่. พื้นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจภาคใต้ หนังสือประกอบการสัมมนา ชุด
กลยุทธ์ฝ่าวิกฤติเศรษฐกิจสังคมภาคใต้สู่ทศวรรษ 2000 เล่มที่ 1. สงขลา: มปป, มปป.

โครงการช่วยเหลือนักเรียนที่ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤติ. เอกสารประกอบการประชุมคณะรัฐมนตรี เรื่อง
โครงการช่วยเหลือนักเรียนที่ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤติ. จัดทำโดย
กระทรวงการคลัง กระทรวงศึกษาธิการ สำนักบริหารการศึกษาท้องถิ่น สำนักการศึกษา
กรุงเทพมหานคร สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541.

โครงการรณรงค์เพื่อหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า. หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า. (เอกสารเผยแพร่) สนับสนุนโดยสำนักงานโครงการปฏิรูประบบบริการสาธารณสุข กระทรวง
สาธารณสุข, มปป.

คณะกรรมการศึกษาและเสนอแนะมาตรการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการระบบการเงินของ
ประเทศ (ศปร.). รายงานศปร. ฉบับสมบูรณ์ รายงานผลการวิเคราะห์และวินิจฉัยข้อเท็จจริง
เกี่ยวกับสถานการณ์วิกฤตทางเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง
จำกัด, 2542.

เจือจันทร์ จงสถิตอยู่. การปฏิรูปการศึกษา: ทางออกเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของ
ประเทศไทยอย่างยั่งยืน. เอกสารวิจัยส่วนบุคคลตามหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่
40 ปีการศึกษา 2540-2541, 2541.

จะเด็จ เชาวน์วิไล. "มาตรา 75 จากวิกฤติเป็นโอกาสของนายจ้าง." ใน ปัญหาบังคับใช้กฎหมาย
คุ้มครองแรงงาน. บัณฑิตย์ ธนชัยเศรษฐวุฒิ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: มูลนิธิอารมณ์
พงศ์พจน์, 2542ก.

จะเด็จ เชาวน์วิไล. "สถานการณ์สุขภาพและความปลอดภัยของผู้ใช้แรงงานหญิงในภาคอุตสาหกรรม." ใน สตรีทัศน์ ฉบับพิเศษ-การละเมิดขบวนการขบวนการหญิงไทย. กรุงเทพฯ:
มูลนิธิเพื่อนหญิง, 2542ข.

จักรทิพย์ นาถสุภา. ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2536.

จักรทิพย์ นาถสุภา และ พูนศักดิ์ ชานิกประดิษฐ์. เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต. กรุงเทพฯ: บริษัท คอมแพคท์พริ้นท์ จำกัด, 2540.

ชฤทธิ มีสิทธิ์. "1 ปี พ.ร.บ. คุ่มครองแรงงาน: ปัญหาและทางออก." ใน ปัญหาบังคับใช้กฎหมาย คุ่มครองแรงงาน. บัณฑิตย ุทธยเศรษฐสุภูมิ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: มูลนิธิอารมณ พงศ์พจน์, 2542.

ชูชัย ศุภวงศ์. "สิทธิของคนปกติด้านสุขภาพ". ใน สิทธิมนุษยชน: รัฐกับการสาธารณสุขในสังคม ไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538.

ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2541.

ชัยวุฒิ ชัยพันธุ์. "เศรษฐกิจไทยภายใต้นโยบายขององค์กรทุนนิยมโลก". ใน เศรษฐกิจไทยใน ระบบทุนนิยมโลก. กำชัย ลายสมิต (บรรณาธิการ). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536. หน้า 95-120.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. รัฐ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 100 ปี แห่งการปฏิรูประบอบราชการ: วิวัฒนาการของอำนาจรัฐและอำนาจ การเมือง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ประจักษ์กับการเปลี่ยนแปลง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ณรงค์ เพชรประเสริฐ (บรรณาธิการ). แปรรูป แปรรูปเพื่อใคร. กรุงเทพฯ: เอดิชั่น เพรส โปรดักส์, 2543.

ณรงค์ เพชรประเสริฐ (บรรณาธิการ). ธุรกิจกับสิทธิมนุษยชน เศรษฐศาสตร์การเมือง ฉบับพิเศษ. กรุงเทพฯ: เอดิชั่น เพรส โปรดักส์, 2543.

ณรงค์ เพชรประเสริฐ. "สถานการณ์ของทุนไทยในกระแสของทุนนิยมโลก". ใน เศรษฐกิจไทยใน ระบบทุนนิยมโลก. กำชัย ลายสมิต (บรรณาธิการ). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536. หน้า 19-56.

ธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. เครื่องชี้วัดภาวะเศรษฐกิจที่สำคัญภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี 2524-2537. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, มปป.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. สังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา, 2539.

นฤมล ทัพจุมพล. และ นิติรักษ์ ทรัพย์สมบูรณ์. เส้นทางชาวนาไทย รำลึก 25 ปี สหพันธ์ชาวนาชาวนาแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กังหัน, 2542.

บัณฑิตย ธนชัยเศรษฐ์. วิกฤตการณ์เศรษฐกิจ และผลกระทบต่อแรงงาน : บทบาทของผลงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเรื่อง "ผลกระทบทางสังคม วัฒนธรรม และสุขภาพจากวิกฤติเศรษฐกิจ" จัดโดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสนง. โครงการปฏิรูประบบบริการสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข วันที่ 26 มกราคม 2543 ณ อาคารประชาธิปก-รำไพพรรณี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543 ก.

บัณฑิตย ธนชัยเศรษฐ์. บทวิพากษ์มาตรการบรรเทาปัญหาการว่างงานของรัฐบาล ชวนหลักชัย. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเรื่อง "ผลกระทบทางสังคม วัฒนธรรม และสุขภาพจากวิกฤติเศรษฐกิจ" จัดโดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสนง. โครงการปฏิรูประบบบริการสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข วันที่ 26 มกราคม 2543 ณ อาคารประชาธิปก-รำไพพรรณี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543ข.

บัณฑิตย ธนชัยเศรษฐ์. "วิกฤตเศรษฐกิจและผลกระทบต่อแรงงานและสังคม". ใน วารสารวิจัยสังคม. ปีที่ 19 ฉบับที่ 2 2539 - ปีที่ 21 ฉบับที่ 2 2541. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

บัณฑิตย ธนชัยเศรษฐ์. รายงานการศึกษาเรื่องโครงสร้างสภาพแรงงานและองค์กรไตรภาคีในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส โปรดักส์ จำกัด, 2539.

บำรุง บุญปัญญา. มองโลก มองสังคม ก้าวต่อไปของประชาชน. สุรินทร์: โครงการหนังสือดอกต้อป่า, 2543.

ปณิธาน หล่อเลิศวิทย์ (บรรณาธิการ). การจัดตั้งองค์กรระดับชาติเพื่อการส่งเสริมสุขภาพในประเทศไทย. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข ครั้งที่ 2 เรื่อง การส่งเสริมสุขภาพ : บทบาทใหม่แห่งยุคของทุกคน. กรุงเทพฯ: ดีไซน์, 2541.

ประชากรศาสตร์ฉบับพิเศษ วิทยาการเอ็ดบี. ฉบับที่ 61 เดือนเมษายน 2543.

ปรีดา เต๋ออาร์กซ์. "สุขภาพประชาชนไทยภายใต้ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ". ใน วารสารวิจัยสังคม. ปีที่ 19 ฉบับที่ 2 2539 - ปีที่ 21 ฉบับที่ 2 2541. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

ประเวศ วะสี และคนอื่น. ข้อเสนออมยยุทธศาสตร์แก้วิกฤตชาติ. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, มปป.

ประชาธิปไตย คุณภาพชีวิต และสิทธิมนุษยชนในรอบ 20 ปี รำลึก 6 ตุลาคม 2519. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการประเพณี มหิดล-ธรรมศาสตร์ ครั้งที่ 5. วันที่ 3-4 ตุลาคม 2539 โรงแรมดุสิตธานี กรุงเทพฯ.

ประชาสังคม: พลเมืองไทย ณ จุดเปลี่ยนศตวรรษ. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาวิชาการประชาสังคม ครั้งที่ 1 วันที่ 2-4 เมษายน 2542 ณ หอประชุมณัฐ ภูมิประวดี ณ สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม.

ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์. สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

เปลื้อง คงแก้ว. "ขยะวิกฤติ". ใน แลได้ ฉบับที่ 78 ปีที่ 11 กันยายน 2543.

เปลื้อง คงแก้ว. "ประชาธิปไตยในยุคเผด็จการพัฒนา". ใน แลได้ 11 สิงหาคม 2543.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร. พัฒนาการอุตสาหกรรมและพัฒนาการเศรษฐกิจ ประสพการณ์ของเกาหลีใต้ บราซิล ไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร. วิกฤตเศรษฐกิจและวัฒนธรรมนิยม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กัณฑ์, 2542.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: Silkworm Books, 2542.

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-8.

ฝ่ายวิชาการ ธนาคารแห่งประเทศไทย. สรุปภาวะเศรษฐกิจปี 2536 และแนวโน้มปี 2537. กรุงเทพฯ: เอราวัณการพิมพ์, มปป.

พรณี บัวเล็ก. จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นกับพัฒนาการทุนนิยมไทยระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1-2 (พ.ศ. 2457-2484). กรุงเทพฯ: บริษัท คอมแพคท์พริ้นท์ จำกัด, 2540.

พรณี บัวเล็ก. วิเคราะห์นายทุนธนาคารพาณิชย์ของไทย พ.ศ. 2475-2516. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม, 2543.

พิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ). จุดจบรัฐชาติสู่ชุมชนชาติปไตย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2540.

พิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ). วิกฤติโลก แผน World Bank ยึดประเทศไทย. กรุงเทพฯ:

อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2542.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2540.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). สิทธิมนุษยชน สร้างสันติสุขหรือสลายสังคม. กรุงเทพฯ: บริษัทสห

ธรรมิก, 2541.

ภาวนา ใช้สงวน (บรรณาธิการ). เสี่ยงคนด้อยโอกาสในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ: เอลโล่

การพิมพ์, 2541.

ภักพัฒน์ ทิพย์ประไพ. แนวคิด วิธีการผลิตแบบเอเชีย กับการอธิบายหมู่บ้าน. กรุงเทพฯ: บริษัท

คอมแพคท์พริ้นท์ จำกัด, 2540.

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก. "ช่วยกันสร้างทางรอดให้เด็กไทยในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ" ใน จดหมาย

ข่าว. มกราคม-มิถุนายน 2541.

ยุค ศรีอารยะ. โลกาวิวัฒน์ 2000. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, 2539.

โยนิโอะ อิชิอิ, "บันทึกข้อความเกี่ยวกับสนธิสัญญาเบาว์ริง, แฮร์ริส และเดอ มองติญี". ใน วารสาร

ธรรมศาสตร์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 3 กันยายน 2525. หน้า 42-55.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. เศรษฐกิจการคลังกับบทบาทรัฐบาลไทย. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบ

ไฟ, 2539.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. สังคมเศรษฐกิจไทยในทศวรรษ 2550: ยุทธศาสตร์การพัฒนาในกระแส

โลกาวิวัฒน์. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2540.

แล ดิกลวิตยรัตน์. ความเป็นมาของเศรษฐกิจไทยในระบบทุนนิยมโลก ใน เศรษฐกิจไทยในระบบ

ทุนนิยมโลก. กำชัย ลายสมิต (บรรณาธิการ). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536. หน้า 1-18.

แลได้ ฉบับที่ 72 ปีที่ 11 มีนาคม 2543.

แลได้ ฉบับที่ 73 ปีที่ 11 เมษายน 2543.

แลได้ ฉบับที่ 79 ปีที่ 11 ตุลาคม 2543.

แลได้ ฉบับที่ 80 ปีที่ 11 พฤศจิกายน 2543.

วรวิทย์ เจริญเลิศ (บรรณาธิการ). ทุน รัฐ แรงงาน วิกฤติ และการต่อสู้. กรุงเทพฯ: เอดิชั่น เพรส โปรดักส์, 2542.

วรวิทย์ เจริญเลิศ. "วิกฤตการณ์ทุนนิยมโลกกับพัฒนาการเศรษฐกิจไทย". ใน เศรษฐกิจไทยในระบบทุนนิยมโลก. กำชัย ลายสมิต (บรรณาธิการ). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536. หน้า 121-167.

วรวิทย์ เจริญเลิศ. "วิกฤตเศรษฐกิจกับแนวทางแก้ไขของไอ เอ็ม เอฟ". ใน วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองเพื่อชุมชน. ฉบับที่ 4 ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม 2541): หน้า 58-67.

วรศักดิ์ มหัทธโนบล (บรรณาธิการ). เพื่อสิทธิเสรีภาพ. กรุงเทพฯ: เอดิชั่น เพรส, 2531.

วอลเดน เบลโล และคณะ. ศกนาฏกรรมสยาม: การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่. สุรนุช ธงศิลา (แปล). กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2542.

วุฒิพงศ์ เปรียบจริยวัฒน์. ยุทธศาสตร์แก้วิกฤตชาติ. กรุงเทพฯ: สถาบันสนหรรษ, 2543.

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. เศรษฐศาสตร์เบื้องต้น: เศรษฐศาสตร์สำหรับบุคคลทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 5 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์ และ จัตรทิพย์ นาดสุภา. วิพากษ์เศรษฐกิจทุนนิยมคืนสู่ชุมชน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2542.

วิทยากร เขียวภูถ. การกอบกู้และฟื้นฟูชาติจากพันธนาการของ IMF. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, 2541.

วิทยากร เขียวภูถ และคณะ. วิกฤตเศรษฐกิจไทย ผลกระทบจากการรับเงื่อนไข IMF และทางออกสำหรับประชาชน. กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น, 2541.

วิทยากร เขียวภูถ. รายงานสภาวะการศึกษาไทย ปี 2540. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541.

วารสารธรรมศาสตร์. ปีที่ 11 ฉบับที่ 3 กันยายน 2525.

วารสารธรรมศาสตร์. ปีที่ 15 ฉบับที่ 3 กันยายน 2529.

วารสารธรรมศาสตร์. ปีที่ 16 ฉบับที่ 2 มีนาคม 2532.

วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองเพื่อชุมชน. ฉบับที่ 5 ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 (เมษายน-มิถุนายน 2541)

วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองเพื่อชุมชน. ฉบับที่ 4 ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม 2541)

วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองเพื่อชุมชน. ฉบับที่ 3 ปีที่ 8 (ตุลาคม-ธันวาคม 2541)

ศูนย์พัฒนานโยบายการกู้เงินเพื่อการปฏิรูปการศึกษา. รายงานการสัมมนาผลงานวิจัยตามโครงการความช่วยเหลือทางวิชาการด้านการศึกษากจากธนาคารพัฒนาเอเซีย. จัดโดยศูนย์พัฒนานโยบายการกู้เงินเพื่อการปฏิรูปการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ วันที่ 21-22 สิงหาคม 2542 ณ โรงแรมรอยัลคัลฟ บีช รีสอร์ท ชลบุรี, 2542.

สมชาย ภคภาสนวิวัฒน์. การพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองไทย. โครงการวิจัยชุด : การพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปไฟ, 2542.

สมบัติ จันทรวงศ์. ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น : บทวิเคราะห์โสเกรตีส. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535.

สมบัติ จันทรวงศ์ (แปล). ทฤษฎีการเมืองตะวันตก เล่ม 1 สมัยโบราณและยุคกลาง. แอล. ซี. แม็คโดแนลด์ แต่ง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2520.

สมบูรณ์ ศิริประชัย. แนวความคิดการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของไทย ก่อนและหลังวิกฤตการณ์เศรษฐกิจ : ความล้มเหลวของ Washington Consensus. กรุงเทพฯ: โครงการอาณานิคมศึกษา ศูนย์สิรินธร: 2543.

สมภพ มานะรังสรรค์ (บรรณาธิการ). การขยายตัวของระบบทุนนิยมในประเทศไทย พ.ศ. 2488-ปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แสงรุ่ง การพิมพ์, 2524.

สายชล วรณรัตน์. เศรษฐกิจ-สังคมปลายอยุธยา ใน วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 3 กันยายน 2525. หน้า 6-41.

มูลนิธิโกลคิมทอง. สารโกลค.

- สุทธิ ประศาสน์เศรษฐ. "เศรษฐกิจไทยกับการพึ่งพาทุนนิยมโลก" ใน เศรษฐกิจไทยในระบบทุนนิยมโลก. กำชัย ลายสมิต (บรรณาธิการ). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536. หน้า 57-93.
- สุนันทา นิลเพชร (เรียบเรียง). อวนรุน...มาตรการแห่งท้องทะเลไทย กรณีศึกษาผลกระทบและมาตรการแก้ปัญหา. หาดใหญ่: หาดใหญ่พรีนซ์ จำกัด, 2543.
- สุวินัย ภรณวลัย. เศรษฐกิจไทย ตายแล้วฟื้น. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิชั่น แวนควิช, 2541.
- สถาบันส่งเสริมสุขภาพไทย. ปฏิรูปแนวคิดคนไทย: สุขภาพมิใช่โรงพยาบาล. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ ครั้งที่ 2 เรื่อง ส่งเสริมสุขภาพ: บทบาทใหม่แห่งยุคของทุกคน. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2541.
- สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. โครงการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมในระดับพื้นที่ การศึกษาความเหมาะสมด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อกำหนดแผนการใช้ที่ดินในการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก จ.ระยอง. มปป.
- สำนักงานโครงการพิเศษเงินกู้ยืมเพื่อพัฒนาการศึกษาและฝึกอบรม. สมุดปกขาว: วิฤตเศรษฐกิจกับการศึกษา ทางออกเพื่อการพัฒนาประเทศ. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2540.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545-2549. เอกสารประกอบการประชุมคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 23 กรกฎาคม 2544.
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน. พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน พ.ศ. 2540 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2534. กรุงเทพฯ: มปป, มปป.
- สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมในระดับพื้นที่ การศึกษาความเหมาะสมด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อกำหนดแผนการใช้ที่ดินในการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก. ระยอง: สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2541
- สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. รวมกฎหมายประจำปีพุทธศักราช 2542 เล่ม 1. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2543.

สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. รวมกฎหมายประจำปีพุทธศักราช 2542 เล่ม 2. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2543.

สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2543.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. เครื่องชี้ภาวะเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2542

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. รายงานการสำรวจแรงงานทั่วราชอาณาจักร ปี 2536-2538. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2542

สำนักงานสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.). สังคมไทย 2542. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2543.

เสน่ห์ จามริก. การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

เสน่ห์ จามริก. บทความฐานความคิด โครงการวิจัย เรื่อง สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล. พฤษภาคม, 2541

เสน่ห์ จามริก. ปัญหาและอนาคตของเมืองไทย. สังคมศาสตร์ปริทัศน์ โครงการหนังสือเล่มอันดับที่ 11.

เสน่ห์ จามริก. พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.

เสน่ห์ จามริก. สิทธิมนุษยชน เส้นทางสู่สันติประชาธรรม. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2543.

เสน่ห์ จามริก. สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2537. หนังสือแสดงเจตจำนง IMF ฉบับที่ 1-8.

อภิชัย พันธเสน (แปล). เมื่อบรรษัทครองโลก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, 2542.

อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์. วิกฤตไทย วิกฤตเอเชีย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

อมรา พงศาพิชญ์ และ ปรีชา คุวินทร์พันธุ์. ระบบอุปถัมภ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

อิฐยา รหัสไทย และ ป. สุขพรวรรกุล. สถานการณ์สิทธิมนุษยชน 2528. กรุงเทพฯ: กลุ่มประสานงานศาสนาสังคม, มปป.

อเนก เหล่าธรรมทัศน์. มองเศรษฐกิจการเมืองไทยผ่านการเคลื่อนไหวของสมาคมธุรกิจ. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2539.

อุทัย ม่วงศรีดี (แปลและเรียบเรียง). "แถลงการณ์ ICFTU" ใน เศรษฐศาสตร์การเมือง ฉบับพิเศษ. ณรงค์ เพชรประเสริฐ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

หนังสือพิมพ์ภาษาไทย

หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ

หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน

หนังสือพิมพ์ไทยโพสต์

หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ

หนังสือพิมพ์แนวหน้า

หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน

หนังสือภาษาอังกฤษ

Akrasenee, Narongchai. ASEAN-Japan Relations: Trade and Development. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1983

Alfredsson, Gudmundur and Eide, Asbjorn. (Eds). The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement. Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1999.

Alphern, S. I. "Insurgency in Thailand". in Military Review, 7, 1975.

Amin, Samir. Accumulation on a World Scale. 2 vols. New York: Monthly Review, 1974.

Amin, Samir. Capitalism in the Age of Globalisation. 1997.

- Amin, Samir. Unequal Development. New York: Monthly Review, 1976.
- Andre, Gunnar Frank. Reorient Global Economic in the Asian Age. New Delhi, 1998.
- Aquino, Carlos, Jr. When Tariffs Rule: Philippines Small holder Agriculture under the GATT/WTO Tariff and Trade Liberalization Regime. Quezon City: Philippine Peasant Institute, 1998.
- Arnold, H. J. P. Aid for Developing Countries: A Comparative Study. London: Bodley Head, 1962.
- Asian Development Bank. Southeast Asia's Economy in the 1970's. New York: Praeger, 1971.
- Atkin, Michael. Snouts in the Trough: European Farmers, the Common Agricultural Policy and the Public Purse. Cambridge: Woodhead Publishing Ltd., 1993.
- Baehr, P., Sadiwa, L. & Smith, J. Human Rights in Developing Countries. 1996.
- Bagdikian, Ben H. The Media Monopoly. (3rd Edition). Boston: Beacon Press, 1990.
- Bailey, J. Report on Economic and Commercial Conditions in Siam. London: Department of Overseas Trade, Great Britain, 1937.
- Bailey, J. & Bird, H. R. Economic Conditions in Siam at the Close of the Third Quarter, 1932. London: Development of Overseas Trade, 1933.
- Bailey, J. & Whittington, R. Economic Conditions in Siam at the Close of 1934. London: Development of Overseas Trade, 1935.
- Baldwin, David A. "Foreign Aid Intervention and Influence" In World Politics, No.3, April 1969, pp.425-447.
- Baldwin, David A. "The International Bank in Political Perspective" In World Politics. October 1965.
- Baldwin, W. Lee & Maxwell, David W. The Role of Foreign Financial Assistance to Thailand in the 1980's. Massachusetts: Lexington Books, 1975.

- Banskota, N. P. South Asian Cooperation Global Perspective: Bag Bazar. Kathmandu, 2000.
- Baran, P. The Political Economy of Growth. New York: Monthly Review, 1957.
- Barry, Herman and Sharma, Krishnan. International Finance and Developing Countries in a Year of Crisis 1997 Discussions at the United Nations. New Delhi, 1998.
- Batson, B. A. (Ed). Siam's Political Future - Documents from the End of the Absolute Monarchy. Cornell Southeast Asia Data Paper No. 96, 1974.
- Bauer, P. T. Equality, the Third World and Economic Delusion. London: Weidenfeld and Nicolson, 1981.
- Behrman, Jere R. Supply Response in Underdeveloped Agriculture: A Case Study of Four Major Annual Crops in Thailand 1937-1963. Amsterdam, 1968.
- Bell, Peter F. "Cycles of Class Struggles in Thailand". in Thailand: Roots of Conflicts. Turton, A. j. Fast and M. Caldwell. (Eds.). Nottingham: Spokesman, 1978, pp.51 - 79.
- Bello, Walden. Dark Victory. Penang: Third World Network, 1994.
- Bender, D. L. (Ed.). Why are human rights threatened in the third world?. Opposing Viewpoints Pamphlets, 1989.
- Bhagwati, Jagdish N. (Ed.). The New International Economic Order: The North-South Debate. Massachusetts: The Massachusetts Institutes of Technology, 1977.
- Bhagwati, Jagdish N. Political Economy and International Economic. Cambridge: MIT Press, 1971.
- Bhagwati, Jagdish N. & Eckaus, R. S. (Eds.). Foreign Aid. Baltimore: Penguin Books, 1970.
- Bwgitte, Hamn I. "A Human Rights Approach to Development". in Human Rights Quarterly. November 2001.

- Boli, John & Lechner, Frank J. The Globalization Reader. Oxford: Blackwell Publisher, 2000.
- Bradley, William & David Morell. (et al). Thailand, domino by default?: The 1976 Coup and Implications for U.S. Policy. Athens: Ohio University Center for International Studies Southeast Asia Program, 1978.
- Brittan, Samuel. Capitalism with a human face. London: Fontana Press, 1996
- Bronson, D. and Rousseau, S. Globalization and Workers' Human Rights in the APEC Region. Montreal: International Centre for Human Rights and Democratic Development, 1995.
- Bukharin, N. Imperialism and World Economy. London: Martin Lawrence, 1915.
- Caldwell, Alexander J. American Economic Aid to Thailand. Massachusetts: Lexington Massachusetts: D.C. Heath, 1974.
- Caldwell, Malcom. "Thailand and Imperialist Strategy in the 1980s". in Thailand: roots of Conflict. Turton, A., et.al, (Eds.). Nottingham: Spokesman, 1978, pp 5-20.
- Chaiwattana, Sarat. Japan's Foreign Aid and Its Implication to ASEAN Economic Development: The Comparison Case between Thailand and Indonesia. Bath (England), University of Bath, September 1988 (Unpublished Thesis for Master of Economics).
- Chaloemtiarana, Thak. (Ed.). Thai Policies, 1932 – 1957: Extracts and Documents. (Vol. I). Bangkok, Social Science Association of Thailand, Thammasat University Printing office, 1978.
- Cheru, Fantu. Effects of structural adjustment policies on the full enjoyment of human rights. UN.Ecosoc, E/CN.4/1999/50 24 February 1999.
- Chossudovsky, Michel. The Globalisation of Poverty : Impacts of IMF and World Bank Reforms. Penang: Third World Network, 1997.
- Chunakara, Mathews George (ed.). Globalisation and its impact on human rights. Christian Conference of Asia. Hong Kong, 1998.

- Clairmont, Frederic F. The Rise and Fall of Economic Liberalism : The Making of Economic Gulag. Penang Malaysia: Third World Network, 1996.
- Clark, Paul G. American Aid for Development. New York: Praeger, 1972.
- Cleaver, Harry, The Origins of the Green Revolution. Ph.D. Thesis, Stanford University, 1975.
- Coultas, W. W. Report on Economic and Commercial Conditions in Siam. London: Department of Overseas Trade, 1939.
- Cowan, Charles D. (Ed.). The Economic Development of South-East Asia. London: George Allen & Unwin, 1964.
- Craber, Doris A. "Are Foreign Aid Objectives Attainable?". in Western Political Quarterly, Vol.26, No.1, March 1966, pp.68-84.
- Cranston, Maurice. What are Human Rights. London: The Bodley Head, 1973.
- Crosby, J. Report on the Commercial Situation in Siam at the Close of the Year 1919. London, Great Britain: Department of Overseas Trade, 1920.
- Center for International Trade (CUTS). Economics and Environment, Trade, Labour, Global Competition and the Social Clause. Research Report. Jaipur, India: CUTS, 1997.
- Darling, Frank C. Thailand and the United States. Washington, D.C.: Public Affairs Press, 1965.
- Darling, Frank C. Thailand: New Challenges and the Struggle for a Political and Economic 'Take-Off'. New York: American-Asian Educational Exchange, 1969.
- Darling, Frank C. "Marshal Sarit and Absolutist rule in Thailand". in Pacific Affairs, Vol.33, No.4, December 1960, pp.347-360.
- Darling, Frank C. "Rural Insurgencies in Thailand: A Comparative Analysis". in Southeast Asian Spectrum, Vol.13, No.3, April 1975, pp.12-26.

Dasgupta, Biplab. Structural Adjustment, Global Trade and the New Political Economy of Development. New Delhi, India: Vistaar Publications, 1998.

Development Committee. Trade Policy Issues and the Development Countries. Washinhton, D.C., No.3, April, 1984.

Dhiravegin, Likhit. The Bureaucratic Elite of Thailand. Bangkok: Thai Khadi Institute, Thammasat University, 1978.

Dhiravegin, Likhit. The Postwar Thai Politics. Bangkok: Research Center, Faculty of Political Science, Thammasat University, 1986. (Monograph Series No.11).

Donnelly, Jack. International Human Rights. Boulder: West view Press, 1993.

Donnelly, Jack. Universal Human Rights in Theory & Practice. London: Cornell University Press, 1989.

Donner, Wolf. The Five Faces of Thailand: An Economic Geography. Queensland: University of Queensland Press, 1978.

Dunne, Tim and Wheeler, Nicholas J. (Eds.). Human Rights in Global Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

United Nations Economic Commission for Latin America and Caribbean (ECLAC). Policies to Improve Linkages with the Global Economy. Santiago: ECLAC, 1994.

Economic and Technical Cooperation Agreement between the Government of Thailand and the Government of the United States of America. 19 September, 1950, Art. II (D).

Eide, Asbjorn., Krause, Catarina and Rosas, Allan. (Eds.). Economic, Social and Cultural Rights. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1995.

Eide, Asbjorn & Rosas, Allan. "Economic, Social and Cultural Rights : A Universal Challenge" in Economic, Social and Cultural Rights. A Textbook. Eide, Asbjorn Krause, Catarina & Rosas, Allan (Eds). Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1995

- Elliott, David. "The Socio-Economic Formation of Modern Thailand". in Thailand: Roots of Conflict. Turton, A., et.al. (Eds.). Nottingham: Spokesman, 1978, pp.21 – 50.
- Elliott, David. Thailand: Origins of Military Rule. London, Zed Press, 1978.
- Evans, Tony. (Ed.). Human Rights Fifty Years on : A Reappraisal. Manchester: Manchester University Press, 1998.
- Fistie, Pierre. L Evolution de la Thaïlande Contemporaine. Paris: Press de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1967.
- Focus on the Global South. Creating Poverty: The ADB in Asia. May 2000.
- Focus on the Global South. Prague 2000: Why we need to decommission the IMF and the World Bank. September 2000.
- Focus on the Global South. The transfer of wealth: Debt and the making of a Global South. October 2000.
- Focus on the Global South. Why reform of the WTO is the wrong agenda: Four essays on four institutions : WTO, UNCTAD, IMF and the World Bank. 2000.
- Forsythe, R. J. Human Rights and World Politics. London: University of Nebraska Press, 1989.
- Fukuyama, Francis. The End of History and the Last Man. 1992
- Haragopal, G. Political Economy of Human Rights : Emerging Dimensions. Mumbai, Francois, D. L'aide au Tiers-Monde, 1984.
- The Human Rights Council of Australia. The Rights Way to Development : A Human Rights Approach to Development Assistance. (2nd Edition). Sydney: The Human Rights Council of Australia, 1996.
- Ganesh, G. Privatisation Experience around the World. New Delhi: Mittal Publication, 1998.
- General Assembly resolution 1803 (XVII) of 14 December 1962. – UN resolution Permanent Sovereignty over Natural Resources.

General Assembly resolution 3201 (S-VI) of 1 May 1974. Declaration on the Establishment of a New International Economic Order.

General Assembly resolution 3281 (XXIV) of 12 December 1974. The Charter of Economic Rights and Duties of State.

Ghosh, Jayati. Rules of International Economic Integration and Human Rights. February 2000.

Girling, John L. S. Thailand: Society and Politics. New York: Cornell University Press, 1981.

Global Development Finance. Vol.1 1977.

"Globalisation in Turmoil". in Public Policy. January – March 1998.

Golding, Martin P. "The Concept of Rights : An Historical Sketch". in Bioethics and Human Rights. B. Bandman and E. Bandman (Eds.) Boston: Little Brown, 1978.

Goldsmith, Edward. & Mander, Jerry. The Case Against the Global Economy: and for a Turn Toward the Local. San Francisco: Sierra Club Books, 1996.

Green, Duncan. Silent Revolution : The Rise of Market Economics in Latin America. London: Cassell, 1995.

Greider, William. One World, Ready or Not : The Manic Logic of Global Capitalism. New York: Touchstone Book, 1998.

Hanchongsit B. Economic Impact of U.S. Military Presence in Thailand (1962 – 1972). Unpublished Doctorate Thesis, Claremont University, 1974.

Hanks, Lucien M. "American Aid is Damaging Thai Society." in Transaction, October 1968, pp.29-34.

Haragopal, G. Political Economy of Human Rights. 1998.

Hasegawa, Sukihiro. Japanese Foreign Aid: Policy and Practice. New York: Praeger Publishers, 1975.

- Hayes, Samuel P. (Ed.). The Beginning of American Aid to Southeast Asia: The Griffin Mission of 1950. Massachusetts: Lexington Books, 1971.
- Henderson, Callum. Asia Falling? Making sense of the Asian currency crisis and its aftermath. Singapore: McGraw-Hill Book Co., 1998.
- Herman, Edward S. & McChesney, Robert W. The Global Media. London: Cassell Wellington House, 1997.
- Indorf, Hans H. (Ed.). Thai – America Relations. Singapore: Executive Publications PTE, Ltd., 1982.
- Ingram, James C. Economic Change in Thailand Since 1850. California: Stanford University Press, 1955.
- Insor, D. Thailand: A Political, Social and Economic Analysis. London: George Allen & Unwin Ltd., 1963.
- The International Bank for Reconstruction and Development (IBRD). A Public Development Program for Thailand. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1959.
- International Human Rights Internship Program. Ripple in Still Water, Reflections by activists on local and national level work on economics, social and cultural rights. Washington D.C., 1997.
- International Labour Organisation (ILO). World Employment Report 1998.
- International Labour Organisation (ILO). Child Labour : Targets the Intolerable. 1998
- International Labour Organisation (ILO). World Employment Report 1999.
- Ishay, Micheline R. (Ed.). The Human Rights Reader. New York: Routledge, 1997.
- Jackson, Karl D. & Mungkandi, Wiwat. (Ed.). United States – Thailand Relations. Berkeley: Institute of East Asian Studies, University of California-Berkeley, 1986.
- Jayanta, Kumar. Development and U.S. Aid: Case Study of Thailand. In IDSA Journal, Vol.17, No.1, July-September 1984, pp.400-454. (Institute for Defence Studies and Analysis-New Delhi).

- Jones, M. and Kriesler, P. (Eds.). Globalisation, Human Rights and Civil Society. 1998.
- Kasiraksa, Wisit. Economic Effects of Freindship Highway. Bangkok, 1963. (Thesis for the Master of Engineering, SEATO Graduate School of Engineering unpublished).
- Kearns, Henry. Thailand as a Base for Investment in Southeast Asia. Kearns International, 1968.
- Keyes, F. Charles. Government Development Assistance for Thailand Rural Poor: A social Impact Assessment of Provincial Development Program. A Report prepared for the Office of Rural Development and Administration Bureau for Development Support, USAID/Washington and USAID/Thailand, 1979.
- Khor Martin. The Future of North-South Relations: Conflict or Cooperation?. Penang: Third World Network, 1992.
- Khor, Martin. "Rethinking Liberalisation and Reforming the WTO." in Third World Resurgence. 114-115, 2000, pp.41-47.
- Khor, Martin. The WTO and the proposed Multilateral Investment Agreement : Implications for Developing Countries and Proposed Positions. TWN Trade & Development Series 2. Penang: Third Words Network, 1996.
- Khor, Martin. The Uruguay Round and Third World Sovereignty. Penang: Third Words Network, 1990
- Klare, Michael T. and Arnson, Cynthia. Supplying Repression: U.S. Support for Authoritarian Regimes Abroad. Washington D.C.: The Institute of Policy Studies, 1981.
- Klochkovsky, L. Economic Neocolonialism: Problems of South-East Asian Countries' Struggle for Economic Independence. Moscow: Progress Development Policy, 1975.
- Koenig, Shulamith (Ed.). Human Rights and the World Trade Organisation : A Guide to Governments' Human Rights Commitments and Obligations. New York: A PDHRE Publication.

- Korten, David C. When Corporations Rule the World. West Hartford: Kumarian Press, Inc., 1995.
- Krauss, B. Melvin. Development without Aid, Growth, Poverty and Government. Hoover Institution and New York University New Press, 1983.
- Krueger, Anne O. The Development Role of the Foreign Sector and Aid. Cambridge, Council on East Asian Studies, Harvard University, 1979.
- Kulshreshtha, Ajay, Kumar, Ravindran, Trivedi. GATT: Critical Analysis of General Agreement on Tariffs & Trade. Jaipur: ABD Publishers, 1994
- Kunio, Yoshihara. The Rise of Ersatz Capitalism in South East Asia. Manila: Ateneo de Manila University Press, 1998.
- Lal Das, Bhagirath. An Introduction to the WTO Agreements. Penang :Third World Network, 1998.
- Lal Das, Bhagirath. Some Key Issues Relating to the WTO. Penang:Third World Network, 1996.
- Lal Das, Bhagirath. The WTO Agreements : Deficiencies, Imbalances and Required Changes. Penang:Third World Network, 1998.
- LaQueur , Walter & Rubin, Barry (Eds.). The Human Rights Reader. 1979.
- Lechner, Frank J. and Boli, John. (eds). The Globalisation Reader. Massachusetts: Blackwell Publisher Inc., 2000.
- Leftwich, A. Governance, development and democracy in the third world. Third World Quarterly, 1993.
- Lobe, Thomas. United States National Security Policy and Aid to Thailand Police. Denver, Colorado: University of Denver, 1977. (Monograph Series in World Affairs).
- Low, Patrick. Trading Free-The GATT and the US Trade Policy. New York: 20th Century fund Book, 1995.

MacBride, Sean, Roach, Colleen. The New International Information Order. Oxford: Oxford University Press, 1989.

Malholtra, Kamal. Globalization: Where is it Leading Us and Do We Want to Go There?. In Focus Files. 2/97 November 1997.

Malholtra, Kamal. Globalization and the Economic Growth Paradigm: Some Implications for Lobar Migration and Mobility. Bangkok: Chulalongkorn University's Social Research Institute, 1998.

Martin, Hans-Peter and Schumann, Harald. The Global Trap : Globalization and the assault on prosperity and democracy. Zed Books, 1997.

McGrew, Anthony G. Human Rights in a global age : coming to terms with globalisation. In Human Rights Fifty Years on: A reappraisal. Evans, Tony (Ed.). Manchester University Press, 1998.

Milne, A. J. M. Human Rights and Human Diversity, An Essay in the Philosophy of Human Rights. Hong Kong: State University of New York Press, 1986.

Morell, David and Samudavanija, Chai-anan. Political Conflict in Thailand: Reform, Reaction Revolution. Massachusetts: Oelgeschlager, Gunn & Hain Publishers, Inc., 1981.

Morrison, Charles E. Japan, the United States and a Changing Southeast Asia. New York: The Asia Society, University Press of America, 1985.

Muntarbhorn, Vitit. Human Rights and Human Development: Thailand Country Study. New York: UNDP, 2000.

Muscat, Robert J. Thailand and the United States: Development, Security and Foreign Aid. Bangkok: July 1988. (Draft for Review).

Myint, H. Southeast Asia Economy: Development Policies in the 1970's. London: Penguin Books, 1972.

N. Pombhejara, V. "The Second Phase of Thailand's Six-Year Economic Development Plan, 1964-1966." in Asian Survey, March 1965.

Naire, G. Ronald. International Aid to Thailand: The New Colonialism?. New Haven: Yale University Press, 1968.

Nakamura, Toshio. "Economic Cooperation: Supporting Thailand's National Development Plans". in Look Japan, January 10 1985, pp.9-11.

Nayyar, Deepak. Democracy, Markets and People in the Context of Globalization. In Public Policy. January - March 1998, Vol II No1, pp.57-84.

Ness, Peter Van (ed.). Debating Human Rights. Lodon: Routledge, 1999.

Nitayarumphong, Sanguan. Macro Analysis of Linkages of Health Care Reform on Accessibility, Utilization and Quality of Health Care Services in Thailand. Paper distributed at the conference on "Social, Cultural and Health Impacts of the Economic Crisis," January 26, 2000 at Prachathipok-Ramphaiphannee Building, Chulalongkorn University, 2000.

Nowak, M. UN Covenant on Civil and Political Rights : CCPR Commentary. 1993

Ogena, N. B., Soonthornhdada, K. and Rojnkur. Globalisation with Equity: 11 Politics for Growth in Thailand. 1997.

Ohmae, Kenichi. The Borderless World: Power and strategy in the global marketplace. London: Collins Publishers, 1994.

Ohmae, Kenichi. The End of the Nation State : The Rise of Regional Economies. London: Harper Collins Publishers, 1995.

Onyango J. Oloka and Udagama Deepika. The realization of Economic, Social and Cultural Rights : Globalization and its impact on the full enjoyment of human rights. UN.Ecosoc, Sub-commission on the Promotion and Protection of Human Rights, E/CN.4/Sub.2/2000/13, 15 June 2000.

Onyango J. Oloka and Udagama Deepika. The realization of Economic, Social and Cultural Rights : human rights as the primary objective of international trade, investment and finance policy and practice. UN.Ecosoc, Commission on the

Promotion and Protection of Human Rights, E/CN.4/Sub.2/1999/11, 17 June 1999.

Patanapanich, Tasana. Economic Effect of the East-West Highway. Thesis for Master of Engineering. SEATO Graduate School of Engineering. Bangkok, 1963.

(unpublished).

Phongpaichit, Pasuk & Baker, Chris. Thailand's Crisis. Bangkok: O.S. Printing House, 2000.

Phongpaichit, Pasuk & Baker, Chris. Thailand Economy and Politic. Oxford: Oxford University Press, 1995.

Phongpaichit, Pasuk & Baker, Chris. Thailand's Boom!. Oxford: Oxford University Press, 1996

Pereira, Winin. In Human Rights. Penang: Third World Network, 1997.

Pattamanan, U. Influence of International Organization and Foreign Government on Thai Economy Policy: A Study of American Influence. Paper Presented to the 14th NIEO Seminar on Dependency Theory, Faculty of Economics, Thammasat University, 1980. (in Thai).

Petcharamesree, Sriprapha. L'aide etrangere et ses effets: le cas de l'aide des grandes puissances a la Thaïlande et au Vietnam (Foreign Aid and Its Effects: A Case Study of the Great powers' Assistance to Thailand and Vietnam). Ph.D. Dissertation. 1992. (unpublished).

Pincus, John. Economic Aid and International Cost Sharing. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1965.

Public Interest Research Group (PIRG). TNCs and India : An Activists' Guide to Research and Campaign on Transnational Corporations. New Delhi, India: PIRG, 1996.

Public Interest Research Group (PIRG). The World Bank and India. New Delhi, India: PIRG, 1995.

- Ramachandriah, V. GATT ACCORD: India's Strategic Response. New Delhi: Naveen Bhaskar for Alfa Computer Centre Vikas Marg, 1994.
- Randolph, Sean R. The United States and Thailand, Alliance Dynamics, 1950- 1985. Berkeley: Institute of East Asian Studies, University of California, 1986.
- Renteln, Alison Dundes. International Human Rights Universalism Versus Relativism. Newbury Park: Sage Publications, 1990.
- Riggs, Fred W. Thailand: The Modernization of a Bureaucratic Policy. East-West Center Press, 1966.
- Robinson, Richard & Goodman, David S. G., (Edits). The New Rich in Asia : Mobile phones, McDonald's and Middle-class Revolution. London: Routledge, 1996.
- Rosario, Jennifer.T. Del. GATT-WTO: Half a Century of Unfair Trade. Manila: IBON., 1999.
- Rosas, Allan. "The Right to self-determination" in Economic, Social and Cultural Rights. A Textbook. Eide, Asbjorn Krause, Catarina & Rosas, Allan (Eds). Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1995
- Segal, Gerald. The World Affairs Companion : The Essential one-Volume Guide to Global Issues. London: Simon & Schuster Ltd., 1996.
- Sen, Amartya. Asian Values and Human Rights. New York: Carnegie Council on Ethics and International Affairs, 1997.
- Sen, Amartya. Development as Freedom. New York: Random House Inc., 2000.
- Sen, Amartya. Inequality reexamined. New York: Knopf, 1992.
- Sethi, S. P., Steidlmeier, P. and Falbe, C. M. Scaling the Corporate wall: Readings in Social Issues of the Nineties. 1991.
- Shahin Magda. Trade and Environment in the WTO: A Review of its Initial Work and Future Prospects. Penang:Third World Network, 1997.

- Sharma, S. R. and Sinha, K. R. Perspectives in Human Rights Development. New Delhi: Commonwealth Publishers, 1996.
- Sherwood, R. M. Intellectual Property and Economic Development. 1990.
- Shute, Stephen and Hurley, Susan. (Eds.). On Human Rights : The Oxford Amnesty Lectures 1993. Basic Books, 1993.
- Simon , Shedon W. "Japan's Foreign Policy: Adjustments to a Changing World". In Asian Survey, Vol. XVIII, No.7, July 1978, pp.666-687.
- Sing, C. Chew. and Denemark, R. A. The Underdevelopment of Development. New Delhi, 1999.
- Singh, Kavaljit. Capital Controls, State Intervention and Public Action in the Era of Financial Globalization. New Delhi: PIRG, 1998.
- Singh, Kavaljit. Globalisation of Finance. New Delhi: PIRG, 1998.
- Singh, Kavaljit. The Southeast Asian Currency Crisis and India: Impact and Implications. New Delhi: PIRG, 1998.
- Skinner, William G. Leadership and Power in the Chinese Community in Thailand. Ithaca: Cornell University Press, 1958.
- Sorman Guy. Globalization Across the World. New Delhi, 1998.
- Southern African Economist. May 1993:
- Sricharatchanya, Paisal. Aid Incorporated. FEER, 27 February 1986.
- Stichele, Myriam Vander. Towards a World Transnationals' organisation?. The World Trade Organisation Series No.3. Amsterdam: Transnational Institute, 1998.
- Stifel, Laurence D. "Technocrats and Modernization in Thailand". in Asian Survey. Vol.XVI, No.12, December 1976, pp.1184-1196.
- Suraj, B. Gupta. Monetary Economics Institutions, Theory and Policy. New Delhi: Ram Nagar, First Editions 1982.

Swamy, Dalip S., Singh, Kavaljit. Against consensus : Three Years of Public Resistance to Structural Adjustment Programme. New Delhi: PIRG, 1994.

Testimony of Harry Kamberis, 1 June 1996

Thamilmaran, V. T. Human Rights in Third World Perspective. Delhi: Har-Anand Publications, 1992.

Thomas, Caroline. "International financial institutions and social and economic human rights: an exploration". in Human Rights Fifty Years on a reappraisal. pp.161-185.

Thomas, Elwyn. Of Myths and Models: Asian Values under Scrutiny. The Oxford International Conference on Education and Development new College 1997: Education and Geopolitical Change.

Thompson, Virginia. Thailand: Nationalism and Prosperity. in Current History, August 1952, pp.97-101.

Thorp, Willard L. The Reality of Foreign Aid. New York: Praeger, 1971.

Todaro, M. Economic Development in the Third World. New York: Longman, 1977.

Tomasevski, Katarina. "International Development Finance Agencies". in Economic, Social and Cultural Rights. A Textbook. Eide, Asbjorn Krause, Catarina & Rosas, Allan (Eds). Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1995

Toussaint, Eric. Your Money or Your Life. London: Pluto Press, 1999.

Turner, M. & Hulme, D. Governance, Administration and Development: Making the state work. 1997.

UNCTAD. Report 1994. Geneva: UNCTAD, 1995.

UNCTAD. UNCTAD World Investment Report 2000, Geneva: UNCTAD, 2000 (Overview)

United Nations. The High Commissioner for Human Rights An Introduction. Geneva, Switzerland.

United Nations. The World Conference on Human Rights : The Vienna Declaration and Programme of Action. UN. Doc. A/CONF. 157/23, part II, para 2

United Nations Conference of Trade and Development Tenth Session. Bangkok, 12-19 February 2000.

United Nations Children's Fund (UNICEF). The World Bank, Social Research Institute at Chulalongkorn U. & Institute of Population and Social Research at Mahidol U. 2000. Thailand Social Monitor: Social Capital and the Crisis.

United Nations Development Programme (UNDP). Background Papers. Vol. II Human Development Report 1999. Globalization with a Human Face. New York: United Nations Publications, 1999.

United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report 2000. Oxford: Oxford University Press Inc., 2000.

United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report 1997. Oxford: Oxford University Press Inc., 1997.

United Nations Development Programme (UNDP). Integrating Human Rights with Sustainable Human Development. A UNDP Policy Document, 1998.

United Nations Development Programme (UNDP). Rapport Mondial Sur Le Developpement Humain 1999. Paris: Departement De Baecq Université, 1999.

United Nations Development Programme (UNDP). Summary Human Development Report 2000. Oxford: Oxford University Press Inc., 2000.

United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD). Visible Hands : Taking Responsibility for Social Development. Geneva: UNRISD, 2000.

United States Operation Mission (USOM). Expanding Private Investment for Thailand's Economic Growth. Bangkok, 1959.

United States Operation Mission (USOM). Thai-American Economic and Technical Cooperation. Bangkok: Thai-American Audio-Visual Services, 1962.

- Vincent, R. J. Human Rights and International Relations. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Waldron, J. (Ed.). Theories of Rights. Hong Kong: Oxford University Press, 1995.
- Watkins, Kevin. Fixing the Rules: North South Issues in International Trade and GATT Uruguay Round. London: CIIR, 1992.
- Wilson, David A. Politics in Thailand. New York: Cornell University Press, 1966.
- Wilson, David A. The United States and the Future of Thailand. New York, Praeger Publishers, 1970.
- Winston, Morton E. The Philosophy of Human Rights. California: Wadsworth Publishing Company, 1989.
- The World Bank. The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- The World Bank. East Asia: The Road to Recovery. Washington D.C.: The World Bank, 1998.
- The World Bank. The World Bank Annual Report 1988. Washington D.C.: The World Bank, 1988.
- The World Bank. World Bank Debt Table 1992. Washington D.C.: The World Bank, 1992.
- The World Bank. World Bank Debt Table 1996. Washington D.C.: The World Bank, 1996.
- World Commission on Dams. Dams and Development : A new framework for decision-making. London: Earthscan Publications Ltd., 2000.
- Xuto, Somsakdi., Prasithratsint, Suchart., Nakata, Thinapan & Yongkittikul, Twatchai. Thailand in the 1980's: Significant Issues, Problems and Prospects. Bangkok: The Thai University Research Association, 1981.

Yamamoto, Teiichi. "White Paper: Present Status and Prospects for Economic Cooperation". in Look Japan, March 10 1983.

Yasutomo, Dennis T. The Manner of Giving: Strategic Aid and Japanese Foreign Policy.
Massachusetts: Lexington Books, 1986.

Yano, Toru. "Sarit and Thailand's "Pro-American Policy". in The Developing Economics,
Vol.VI, No.3, September 1968, pp.284-299.

วารสารรายสัปดาห์/รายปักษ์ภาษาอังกฤษ

Bangkok Post

CHOIX Decembre

The Far Eastern Economic Review

The Nation

The New York Times

Financial Times

ภาคผนวก
มาตรการที่สำคัญในการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ
ในหนังสือแสดงเจตจำนงฯ ฉบับที่ 1-8

1. มาตรการแก้ไขและแปรรูปสถาบันการเงิน

หนังสือแสดงเจตจำนงฯ ฉบับที่ 2

การดำเนินการตามประกาศของวันที่ 14 ตุลาคม 1997 เรื่องการฟื้นฟูบริษัทเงินทุน 58 แห่งที่ถูกระงับกิจการ	
มาตรการ	วันที่
1. มีการแต่งตั้งประธานและคณะกรรมการ ประส. เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการที่มีความรับผิดชอบหลัก และทำสัญญาว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศ	ดำเนินการแล้ว
2. ดำเนินการยกร่างกฎระเบียบและแนวทางประเมินแผนฟื้นฟูกิจการให้แล้วเสร็จ และเสนอให้คณะกรรมการ ประส. อนุมัติ	ดำเนินการแล้ว
3. ประส./ธปท. ตรวจสอบเรื่องการเพิ่มทุนและแหล่งที่มาของเงินเพื่อการเพิ่มทุน	ภายใน 25 พฤศจิกายน 1997
4. คณะอนุกรรมการพิจารณาแผนฟื้นฟูของ ประส. สรุปผลการพิจารณาแผนฟื้นฟูบริษัทเงินทุน 58 แห่ง เพื่อให้เปิดดำเนินการหรือให้ควบรวมกิจการ หรือสั่งปิดกิจการ คณะกรรมการ ประส. ตัดสินใจขั้นสุดท้าย	ภายใน 25 - 30 พฤศจิกายน 1997 ภายใน 5 ธันวาคม 1997
5. ประส. ประกาศผลการพิจารณาสถานะของบริษัทเงินทุนที่ถูกระงับกิจการทั้ง 58 แห่งเป็นรายสถาบัน และ รมต. คลังจัดแถลงข่าว	ภายใน 7 ธันวาคม 1997
6. ประส. กำหนดขั้นตอนการชำระบัญชีเพื่อเลิกกิจการ และการโอนหรือขายสินทรัพย์ของบริษัทเงินทุนที่ฟื้นกิจการไม่ได้	ภายใน 30 พฤศจิกายน 1997
7. มีการแต่งตั้งประธาน คณะกรรมการ และเจ้าหน้าที่หลักในการปฏิบัติงานของ บบส. รวมทั้งการจัดให้มีทุนประเดิม และกำหนดแผนการเงิน	ภายใน 30 พฤศจิกายน 1997